Олесь Донченко

ВІТЕР З ДНІПРА

Повість

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

про дніпровське страховище та про Павлика, якого стукнуло сонце

Дід Галактіон бачив те страховище власними очима. Воно підпливло до берега й виставило з води чорну морду. Воно позіхнуло, ніби ковальський міх, і знову пірнуло в глибину.

Дідові Галактіонові треба вірити. Він дуже мудрий дід, Узимку порається на подвір'ї в одній сорочці й простоволосий. Улітку в кожусі й валянках збирає на пасіці рої.

Про водяне страховище дід Галактіон розповів Бицикові. Дідові шістдесят два роки. Бицик молодший — йому дванадцять.

Вустами діда промовляла поважна мудрість. Страховище, безумовно, було дніпровською собакою. Або, може, величезним сомом. Останнє більш імовірне, бо собаки водяться переважно на подвір'ях під коморами. Їхніх родичів у Дніпрі, напевне, не стрічав і сам бородатий Брем. На жаль, дід Галактіон про Брема не чув.

У Бицика було своє власне ім'я. Те ім'я знали тільки батько та мати. Всі ж діти кликали хлопця просто Бициком. Походження прізвиська не збереглося.

Бицик, то й Бицик. Ображатись нема чого. Могло бути й гірше. Проньку Лукашевого, наприклад, прозвали Сорокою за ластовиння на обличчі. Особи, що деруть сорочачі або ластівчині яйця, обов'язково несуть кару — рябіють. Це доведено науковими спостереженнями старих людей на селі.

Розповідь діда Галактіона Бицик слухав із завмиранням серця, з роззявленим ротом. Ніби він чекав, що дід покладе йому в рота кусочок сиру.

З того часу Бицик і вдень і вночі мріяв про страшного сома. Про дніпровську собаку Бицик не мріяв. Сом — реальніше. Сома можна впіймати на гачок. Після того, як весняна повідь затопила хату Бондаря Тихона, в печі знайшли живого сома. Вусатий богатир, як відомо, любить закапелки. Бицик був свідком цієї події. Здається, саме з. цього часу в його серці й народився непереможний запал риболова. Цей запал виявився в тому, що хлопчина цілими днями сидів на березі й тоскно дивився на поплавець. Кажуть, що при цьому його губи шепотіли: "Ех, коли б упіймати!" Крім того, у нього, напевне, була підвищена температура.

Бицик ішов вулицею, обвішаний сачками, торбинками, з вудкою на плечі. Ще вчора дядько Никін зробив йому в кузні гачок. Гачок був на сома належного розміру. При нагоді на нього можна було б спіймати й білого ведмедя.

На обличчі в Бицика світилась рішучість. Він твердо постановив здивувати всесвіт і рідні Млинки. Перед хлопцем прослався широкий шлях до слави серед млин-ківської дітвори. Цей шлях був поки що звичайною вулицею з кропивою під тином. Нічого, так починало багато героїв.

— Куди, Бицику?

Голос долинув з надхмарної вишини. Стара шовковиця підпирала небо.

— Сома ловити!

Ці два слова були магічними. Вони звели на землю Кузьку й Павлика. Їхні губи й пальці скромно пофарбовані в темно-синє. Родюча шовковиця ставила помітку на своїх дорогих гостях.

— Бицику, ти не бре?

Запитання було зайве. Самий вигляд Бицика переконував, що він таки "не бре".

Троє приятелів прямують до річки. І Павлик, і Кузька заздрісно і з повагою поглядають на вудку Бицика. До товстого шнура прив'язаний гострий гачок. Глянувши на нього, страшний сом діда Галактіона, безперечно, зомлів би з переляку в своїй підводній країні.

Зненацька уривчасто задзеленчав дзвоник, і з-за повороту вихопився сільський поштар. На боці в нього теліпалася шкіряна сумка. На рулі новенького велосипеда стримів пучок пшеничних колосків. Поштар зупинився й весело гукнув:

— Куди, хлопці? Сома ловити? Дай боже нашому теляті вовка з'їсти!

Він віддав юним передплатникам кілька примірників "На зміну". І тут трапився незрозумілий випадок із Павликом. Хлопчик присів біля велосипеда й уважно розглядав педалі. І враз ляснув себе долонею по лобі й вигукнув:

— Ах!

Це було все. Павлик наче скам'янів. У тому короткому "ах" був, очевидно, такий глибокий зміст, що далі всі слова зайві.

Поштар зник за рогом, а Павлик повернувся і, як сновида, пішов вулицею. Кузька й Бицик догнали його.

— Павлику, що з тобою?

Павлик мовчки йшов далі.

— Павлику, ходімо сома ловити!

У відповідь хлоп'ята почули щось дивне, незрозуміле:

— Колінчастий вал… Не піду я… Лопатеві колеса…?

Не треба пояснювати, що хоч як озирались Кузька й Бицик, вони не помітили навколо жодних ознак будь-яких реальних коліс.

Бицик, нічого не тямлячи, мовчки подивився на Кузьку. Досвідченіший у житті Кузька відразу зметикував, у чому справа. Він багатозначно покрутив пальцем біля лоба. Цей красномовний рух, безсумнівно, стосувався внутрішнього змісту Павликової голови. Але в цю мить виявилось, що Бицик теж мав неабиякі здібності ставити діагноз.

— Ні, — сказав він натхненно, — я знаю, його сонце в голову стукнуло.

— Кого стукнуло?

Це запитання належало новому героєві нашої повісті. Цей герой підійшов непомітно ззаду. Він був у спідничці, простоволосий і

босоногий. Не будемо розпалювати вашої цікавості. Скажемо просто — це була дівчинка і звали її Наталя. До її відома негайно ж було доведено про несподіваний випадок із Павликом. Кузька й Бицик не дали їй навіть опам'ятатись.

— Павлика стукнуло, Наталю.

— Голова йому замакітрилась.

— Ми йшли сома ловити.

— Еге ж, сома ловити. Коли це як ударить сонце!

— Просто в лоб!

— Еге ж, у лоб…

Подія, що й казати, незвичайна. Але Наталю вона ніби й зовсім не схвилювала. Дівчинка тільки насупила брівки й твердо заявила:

— Це нічого. Я його вилікую. Треба компрес на голову. До п'ят землі прикласти. Можна й сирої картоплі.

Це було сказано зовсім спокійно, як і належить лікарці. Проте Наталя, безумовно, схвилювалась. Мати справу з живою людиною — зовсім не те, що лікувати ляльок. Між іншим, їх у Наталі аж п'ять. Вони живуть у садку, в дуплі старої груші. Там улаштовано їм спокійну затишну кімнатку. Але попереджаю, це — таємниця. Страшний секрет. Про ляльок ніхто, ніхто, крім Наталі, не повинен знати. Їй одинадцять років, вона — піонерка, і раптом — ляльки!

Я дуже жалкую, що розповів про це. В останню хвилину я навіть побіг у друкарню, щоб викреслити це місце. Але було пізно. Книжку вже надрукували.

Наталя знайшла Павлика біля Дніпра. Стара верба схилилася над водою. Павлик сидів на ній верхи і робив ногами загадкові вправи. Ніби крутив невидимі педалі.

— Здоров, Павлику.

Трохи засоромлений, хлопчина зліз з дерева.

— Драстуй. Колеса лопатеві, як у пароплава…

— Колеса, кажеш? Це — нічого. Я зараз…?Наталя вмочила у воду хусточку і вправно притулила її Павликові до лоба. Той здивовано відсахнувся.

— Що ти робиш?

— Нічого, нічого, Павлику. Я тебе вилікую.

— Вилікуєш? Від чого? Я не хворий.

— Тебе сонце вдарило. Сонячний удар. Компрес треба холодний. Землі до п'ят. Можна й сирої картоплі.

Тут Наталя з ляком побачила, що хвороба перейшла в іншу стадію. Павлик зненацька безглуздо зареготав. — Лікуй кого іншого, — ледве вимовив він, намагаючись перебороти напад задушливого сміху.

Наталя безпорадно озирнулась. Її медичні знання були вичерпані. І тоді Павлик узяв її за руку. Він уже не сміявся. Напад раптово минув.

— Слухай, Наталю. Сонце мене не вдарило. І взагалі ніхто не бив. Це в мене — ідея. Розумієш — ідея!

І на доказ цього він покрутив біля лоба пальцем.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

про те, як дід Галактіон одержав ласта, про Кузьку-слідопита і про те, як він викрив Павликову таємницю

Дід сів на траву і заплющив очі. Навколо був безмежний світ. Кожна билинка тяглася вгору. Мліли на сонці метелики. Величний хор бринів навколо діда. То гули бджоли. Мільйони бджіл, як одна стоголоса кобза. Півтораста вуликів — синіх і зелених, червоних і жовтих, розсипались на узгір'ї.

Дід сидів із заплющеними очима. Недалеко, внизу текла річка. Дід слухав. Пройшов пароплав, і хвилі шуміли, набігаючи на берег. Сонце припікає. Час іти додому обідати.

Ви вже впізнали діда, його кожний упізнає. Це ні якийсь там дід. Це — Галактіон. Не впізнали? Тим гірше для вас. Одразу видно, що ніколи не були в Млинках Там дідові Галактіонові кожна курка дорогу дає, кожний соняшник бриля скидає.

Цей дід — найкращий пасічник у всьому районі. Кожний вулик він знає, як свій кисет для тютюну. За свій вік дід перебрав сотні роїв, викачав стільки меду, що в ньому можна було б усім нам утопитись. Дідові кишені зав жди відстовбурчуються. В кожній він носить по кілька дротяних кліточок для бджолиних маток. Він буде розповідати вам про бджіл тисячу і один день, і ви слухатимете це, як чарівну казку. Він розповість вам, як "кричить" у вулику матка, як вилітає рій і сідає десь на гілці чорною кудлатою шапкою. Ви почуєте про трутнів-нероб і про хуліганство бджіл-злодійок.

Кожного вечора дід Галактіон з'являється до голови колгоспу й рапортує:

— За минулий день ніяких подій не було. На ввіреній мені пасіці все благополушно. Вилетіли два рої, котрій узяті без перешкод. Крім того, потрібна синя й зелена фарби для нових вуликів.

Між собою млинківська дітвора кличе діда Галактіона "Солодким дідом". Чому його так прозвали, догадатись дуже важко.

Тільки-но дід підніс до рота першу ложку, щоб нашвидку пообідати і знову на пасіку, як з вулиці гукнув поштар:

— Діду Галактіоне! Вам лист!

Це була урочиста хвилина. Дід прийняв листа гордо й незалежно, наче грамоту найкращому ударникові. Хай усі знають, які листи одержує дід Галактіон!

Лист був від сина Порфирія, відомого водолаза Еп-ропу. Він писав, що пришле у Млинки свою доньку Олесю в гості до діда та баби і просив зустріти її на пристані.

Першою схлипнула баба Лизавета.

— Онучечка… Сім годочків не бачила…

Дід непомітно змахнув щасливу сльозу:

— Радість яка… Баришнею, мабуть, стала. У капелюсі рожевому…

— Бинда шовкова в косі, — додала, схлипуючи, баба.

— Черевички з жовтого хрому, — домалював дід.

Це був ідеал "баришні" з міста. І такою, безперечно, має бути онука Олеся.

* * *

Кузька лежав на гарячому піску. Тут, біля Дніпра, безліч розваг. Можна кинути камінець у воду, і тоді тремтячі круги розбіжаться навколо — маленькі й більші, а далі ще більші, а останній, найбільший круг, добіжить аж до берега. І тоді прилітають дурні чайки, скиглять, думають, що скинулась риба на прибережній мілині. Можна схопити черепашку, що повзе біля води, залишаючи на вогкому піску довгу борозенку. І тоді черепашка хутко сховає в стулки слизьку м’якоть, схожу на кінчик язика. Можна пускати кораблики з кори, і вони безтурботно вирушають в Америку.

Чистий пісок помережаний дивоглядними слідами. Кузька читає їх, як розгорнуту книжку. Ось відбитки, схожі на невідомі листочки. Це поважно пройшлася ворона. Довгим ланцюжком відтиснуто лапки якоїсь звірючки. Увечері приходив до води тхір.

Але Кузька думає зараз не про тхора. Серце слідопита неспокійне. Що робить Павлик у своєму сарайчику? Чому він нікого туди не пускає?

Таємницю треба розкрити. Це може зробити тільки він, школяр і піонер, Кузька Юхимович Пічкур.

Павлик Голуб ходить веселий і задиркуватий, і це після того пам'ятного дня, коли його стукнуло сонце. Такий стан пацієнта цілком суперечив лікарській практиці Наталі. Тут було щось інше. І це інше помітив Кузька. На обличчі в Павлика за його веселістю яскраво позначалась велика таємниця. Тут уже жодна Наталя нічого не

допоможе. Настала пора діяти Кузьці. Таємниця — це вже цілком у його компетенції.

Близько тижня Павлик щось робить у своєму сарайчику. Всі спроби дітей викрити Павликів секрет незмінно розбивались об замкнені дверцята сарайчика. І тоді Кузьці прийшла в голову блискуча, геніальна думка. Така думка може з'явитися тільки в допитливій голові слідопита.

Біля Павликового сарайчика ріс старий берест. На цей берест видерся Кузька. Для цього він приніс у жертву свої нові штани. Одна холоша зачепилася за сучок і розпанахалася згори донизу. Жертва була велика. Штани Кузьки викликали заздрість у його товаришів. Ви не знаєте, що це за штани! Вони пошиті з чудової матерії, із зовсім незвичайної матерії. Вона має ніжну ліричну назву "чортова шкіра". Для Кузьки мати вибирала в кооперативі найдебеліший крам. Цьому навчив її глибо кий життєвий досвід. Мати прекрасно враховувала тонкі психологічні особливості складної натури сина. Цільно-металевих штанів у продажу вона не знайшла. Довелося взяти з "чортової шкіри". Проте виявилось, що гострий сучок старого береста міцніший. Холоша роздерлася з таким вражаючим звуком, що півень на перелазі злякано проковтнув своє "ку-ку-рі-ку".

Але відважного дослідника це не могло зупинити. За якусь хвилину він уже переліз із дерева на солом'яну стріху сарайчика. Пальці хутко розрили в соломі дірку. Кузька припав до неї допитливим оком, і перед ним відкрився таємний незнаний світ. Просто внизу Павли-к стругав на саморобному верстаку дошку. Він таємно стругав і мурмотів собі під ніс пісню:

Ходить гарбуз по городу,

Питається свого роду.

"А чи живі, чи здорові

Всі родичі гарбузові?"

На верстаку Кузька помітив підозрілу торбинку і розгорнуту карту, а біля верстака' колесо. Ні, це було не звичайне колесо. Таких коліс не буває. Скажемо коротко — колесо теж мало всі ознаки таємничості.

Того дня млинківські піонери були глибоко схвильовані чуткою про невідому машину, яку майстрував Павлик. Це щось середнє між велосипедом і саморобним автомобілем. Від Павлика можна чекати всього. Зробив же він торік дудку, яка випускала непристойні звуки. Ще дід Галактіон прилюдно поламав ту іграшку і, сплюнувши, закинув її аж на стріху.

Тепер справа була далеко складнішою. Кузька ладен був землю їсти, щоб переконати хлопців у незвичайних намірах Павлика Голуба. Павлик, безсумнівно, намислив утекти з Млинків на своїй таємничій машині. Цьому є безліч доказів: по-перше, сама машина, по-друге, карта, по-третє, торбинка з харчами на дорогу.

Кузька так яскраво розповідав про це, так переконував, що ніяких сумнівів у призначенні Павликової машини не залишилося. Коли вона не поламається зараз же за воротями, то Павлик справді здійснить свій прихований намір улаштувати автоперебіг через усю Україну. Які ж наміри у нього ще можуть бути?

Цей задум хлоп'ята сприйняли по-різному. Пронька (він же Сорока) з захопленням висловив бажання приєднатися до мандрівника. В дорозі він, Пронька Сокіл, безумовно, буде дуже корисний Павликові. Адже він, Пронька, є власником єдиної і славетної на весь колгосп підзорної труби. А який же мандрівник може обійтися без такої труби?

Дуже шкода, що Кузька не довідався, скільки місць матиме машина. Коли одно, то Проньку однаково це не зупинить. Він піде за машиною

пішки, поїде верхи на чому хочете — на коні, на теляті, на колгоспівському кнурі Петьці...

Євгешка Зуб не поділяв цього Проньчиного ентузіазму. Він обережно зауважив, що не завадило б Павликові взяти якусь зброю. В дорозі все може трапитись, у тому числі й густі ліси. Інша річ, коли б мандрував сам Євгешка. Він нічого не боїться і спокійно обійдеться без жодної зброї.

Треба сказати, що Євгешка тільки удавав спокійно го. Насправді ж у його серці вирувала буря. Річ у тому, що Павлик був його кращим другом, і ось, виявляється, що Павлик нишком майструє якусь машину і жодним словом не звірився про це Євгешці! Чи роблять же так друзі?

Наталя висловила енергійне побажання, щоб мандрівник узяв йоду, бинти, аспірин і хінін. Коли залишиться місце після цього вантажу, не завадило б захопити і протигаз.

Тільки Бицик мовчав. Він був пригнічений невдачею. Сом діда Галактіона виявив себе не тільки страховищем. Він яскраво демонстрував чорну невдячність. Він старанно уникав зустрічі з гачком, якого з такою любов'ю викував для нього дядько Никін.

Але, настрій Бицика не мав вирішального значення. Дітвора була страшно зацікавлена. Тут же народилась ухвала негайно йти до Павлика. Він — піонер і не має ніякого права критися від товаришів.

Тонкі дверцята не витримали розбурханої стихії дитячої цікавості. Першим у сарайчик ускочив Кузька.

— Ми все знаємо! — твердо заявив він збентеженому Павликові. — Машину робиш? Мандрувати збираєшся? Показуй маршрут!

Це шипляче слово Кузька вимовив як переможець. Воно мало доконати винахідника. Слово це стоїть першим у Кузьчиному зошиті. В тому синенькому зошиті, де на обкладинці надрукована таблиця множення й метричні міри. На першій сторінці Кузька записав на пам'ять прекрасні, вражаючі слова: "Маршрут. Парашут. Мосхімтрест. Фініш".

Приголомшений Павлик спробував заперечити:

— Який маршрут? Нікуди я не збираюся мандрувати!

Такого нахабства не чекав ніхто. Речові докази були тут же, у всіх на очах.

— А це що? — урочисто ткнув Кузька пальцем у дивовижне колесо. — А це? Карта? А це? Торбинка з харчами на дорогу?

Павлик мовчки схопив торбинку за гузирі і з неї посипались… що ви думаєте? Смачні ковбаси чи сало? Чи, може, пампушки або пиріжки з натарачкою? (З отією натарачкою, що її мати робить із борошна, смаженого в смальці). Чи, може, рум'яні сухарі, натерті часником, — запас у далеку дорогу мандрівникові? Ні, з торбини посипались гвіздки. Звичайнісінькі гвіздки. З довгою ніжкою, з широкою головкою і без ніякої таємничості.

— Оце вам торба, а це маршрут!

І Павлик підніс карту до самісінького носа Кузьки. І тут усі побачили, що це зовсім не карта, а рисунок. Хлопці притихли, а Павлик натхненно сказав:

— Я крився, бо думав, що не зроблю машини. Вона їздитиме по воді. Це буде водний велосипед. Я його назву "водоходом". Дивіться: тут будуть педалі. Це — лопатеві колеса. Сьогодні в лісі березу зрубаю для

колінчастого вала. Хто піде зі мною? Всі мовчали, і тільки Наталя докірливо глянула на Кузьку:

— Ех, ти ж! Слідопит! Провалився!

— Ну от, ніякого автоперебігу немає, — глибоко зітхнув Пронька.

І всім дітям здалося, що Павлик Голуб глибоко образив їх, зненацька розбив їхні веселі сподіванки і мрії. Всі похмуро мовчали. Тоді Кузька раптом гукнув:

— Водоходом, назвеш? Ходивод нещасний! Нічого з цього не вийде. Та він утоне, твій водохід! Оце й увесь фініш!

— Ай справді втоне! — підтримав Бицик. — Це тобі не поплавець на вудці!

І після цих слів усім наче розкрилися очі. Всі ясно побачили, що такої машини не може бути, що вона справді негайно утоне разом із своїм власником. Який, справді, цей Павлик чудак! Авжеж. Просто чудак! Недалеко він одкотився від сільського парубка, дурня Тодосика, який перев'язує собі чуб кольоровими стьожками і, побачивши десь курку, сокорить до неї, ніби півень.

Павлик стояв збентежений. Він не чекав глузування. Його банькаті, наче дві блакитні бульби, очі затуманіли.

І тут втрутився Пронька.

— Павлику, послухай мене, — сказав він упевнено і розсудливо. — Послухай, Павлику, моєї поради.

І всі замовкли. Всі стали слухати Проньку. Відомо всім, що Пронька не звик випускати слова на вітер. У нього завжди є своя тверда, самостійна думка. Пронька — натураліст і дослідник. У нього на дослідному городі біля хати-лабораторії є своя грядочка, а на ній аж п'ять сортів огірків. Він посадив гарбузи, і вони ростуть такими темпами, крутобокі, величезні, що колгоспники тільки губами цмокають: "Нда, гарбузики, нівроку". А Пронька щодня додає своїм вихованцям нові й нові порції добрива. Він не йде старими стежками. Проньчине добриво складається за новими рецептами, це зовсім особливе, незвичайне добриво. Дослідник готує його так, наче першокласний куховар якусь заморську підливу. Це життєдайна мішанина з попелу, з дубової тирси, з курячого посліду, з торфу, з гнилої капусти і тухлого яйця. Прекрасне добриво, на жаль, воно й досі ще перебуває в стадії дослідження, і тому вам, дорогі читачі, вживати його на своїх городах поки ще не рекомендується.

Але це ще не все. Пронька безпомилково, з першого погляду може відрізнити сорочаче яйце від ґавиного, ластівчине від горобиного. Для цього потрібний неабиякий досвід і спостереження. Недарма Пронька одержав від дітей прізвисько "Сорока"!

— Павлику, — сказав Пронька, — твоя машина — всесвітній переворот у техніці. І я сам хотів з тобою поїхати подорожувати.

У Павлика блиснули в зіницях іскорка надії. Він забув на мить, що існує на світі грізне, невмолиме "але".

— І нема чого глузувати, хлопці… Але… (Пронька підняв угору палець). Але… нічого не вийде з цього. Такий велосипед зроблять без тебе, Павлику, інженери на заводі. Наша піонерська справа — охороняти врожаї від жучків-шкідників, колоски збирати, кролів розводити…

— І гусей! — додав Євгеша. — Таких, як гусак Капітан Капітанич.

— Таких, як гусак Капітан Капітанич, — повторив Пронька.

Євгешка був найпалкішим аматором птахівництва. Це він викохав у колгоспі премійованого на районній виставці гусака Капітана Капітанича. За цього гусака між Євгешкою й Павликом завжди точилися палкі суперечки. Та хіба ж можна не сперечатися з оцим Павликом? Він не може зрозуміти найпростішої речі, що найвища насолода для кожного піонера — це доглядати інкубатор! Яке поле для діяльності! Які можливості! Він кладе в інкубатор яйце. Звичайнісіньке куряче яйце, а за три тижні звідти — ні-ні! Курча! Живісіньке курча! Ви кладете яйця, десятки, сотні яєць, а з інкубатора— гуси, індики, страуси!.. У садку з'явилася гусінь. Тривога! Ви мерщій біжите до інкубатора. Ви кладете туди три тисячі двісті двадцять п'ять горобиних яєць. І незабаром три тисячі двісті двадцять п'ять горобців випускаєте ви в сад. Дерева врятовано! Тільки такий упертий і безнадійний песиміст, як Павлик Голуб, не може уявити цього величного тріумфу птахівництва.

Ох і зрадів же Євгешка, почувши мудре слово Проньки. Не марнуй піонерський час над нерухомою дошкою, над непевними водоходами. Берися мерщій за живу піонерську справу. Тебе чекають зловредні жучки-шкідники. Вони є скрізь: на житі, на капусті, на буряках. Вони є в садку і в лісі. Можливо, що вони знайшли притулок навіть у голові Проньки.

Ох і зрадів же Євгеша Зуб!

— Не я казав тобі, Павлику! Не слухав мене!

А Павлик... Знаєте, що він відповів? Він і тепер не послухав. Він сказав:

— Чого ви глузуєте? Коли треба, я збираю жучків. Я вмію це робити. Так само, як і кожний із вас. Але хто з вас зробить машину? Спробуйте зробити водохід!

І знаєте, коли Павлик сказав ці слова, всі помітили в нього на очах сльози. Він ковтав їх, як сливи, а вони все навертались на очі, все навертались…

Розумієте? Йому, напевне, було соромно, що він такий упертий і неслухняний хлопчисько. Дивно, як такого недисциплінованого піонера тримають у загоні? А таки тримають.

Пронька тільки рукою махнув.

— Нехай робить машину. Може, й справді щось путяще вийде. Він же в нас — винахідник!

Але коли б він знав, яка історія трапиться з водоходом і взагалі з Павликом, він не махнув би отак рукою. І ніхто з хлоп'ят не мгйсав би.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

починається піснею біля вогнища і закінчується вночі в лісі, де Євгешка зустрів привида. Боягузам не слід читати цей розділ на ніч

Давайте заплющимо очі. Не бійтесь, ніхто не штовхне вас, ніхто не перечепить. Так краще уявити цей вечір на березі ріки. Тільки не уявляйте зірок! Їх не було. Трапляються ж такі вечори й ночі на Дніпрі, такі тихі й темні, коли зірки не світять. І місяць не уявляйте. Він ще не зійшов. Він зійде пізніше, приблизно в середині цього розділу. У сонному Дніпрі іноді скидається риба. Може, то страшний сом — палка мрія Бицика. Але й сома не уявляйте. Він хоч і шубовсне, однаково його не почули б. Недарма ж тут згадано оті чотири рядочки пісні на початку. Цю пісню співає дітвора навколо вогнища. Пісня так лунає, і такі дзвінкі голоси в співаків, що не чути ні шепотіння листочків верболозу, ні сплесків сонної риби.

Високо шугає вгору жовте полум’я, тріщить хмиз і сухий очерет. І саме тоді, коли Наталя високо, тонко виводила:

Сонце з неба знаменем

Майоріє нам…

саме тоді з'явилися на світло вогнища дві баби, дві сусідоньки-кумоньки. Хтось із школярів назвав їх колись Бабарихами, і те прізвисько прилипло до них, наче шевська смола.

Бабарихи завжди вкупі. Коли одна йде прати, то й друга праник несе. Коли одна — в кооператив, шукай і другу поблизу.

Коли в колгоспі починається косовиця, Бабарихи теж уберуться заготовляти сіно. Тільки в них не сіно, а зілля. Ці баби збирають всіляке зілля, відоме тільки їм, і воно допомагає від усяких-хвороб: від трясці-пропасниці, від пристріту, від родимчика. Тільки від жовтяниці не допомагає ніяке зілля. Тоді дитину треба скупати в намисті, або в червінцях.

Ви теж можете збирати зілля. Наприклад, дивину. Знаєте — росте така висока, з пухнастими, як вата, листочками і з жовтим цвітом? Отой цвіт і треба збирати. Наталя, наприклад, так і робить. Тільки вона здає його в кооператив. Недавно термометр виміняла на зілля. Бабарихи ж у кооператив нічого не здають. Вони самі сушать цвіт-траву, самі лікують. Тут без уміння нічого не вдієш. Треба, щоб зілля без вітру зів'яло, без сонця засохло. І, крім того, треба ще й слово таке знати і вимовляти його до сходу сонця, коли ще роса з трави не зійшла. Багато з цим мороки.

Бабарихи з'явились біля вогнища, ніби з-під землі вискочили. Вони завжди так. Немає —глянь, уже й тут.

— Ловко співаєте, діточки, — затараторила перша баба Бабариха. — А тепер через вогнище пострибайте. Веселіше буде.

— Авжеж, — підхопила друга, — завтра ж Івана Купала. Колись було через вогонь оце стрибали. Папороть-квітка розцвітає цієї ночі в лісі. Хто знайде її, буде щасливий, усеньке життя. Так старі люди кажуть, діточки. Тільки страшно шукати ту квітку. Колись, мовляв, русалки були, та правління колгоспу, гомонять, постригло їм волосся. А Явдошку Ковалишину можна стрінути…

— Забобони темних людей, Бабарихо, — суворо сказав Пронька. — Явдошка Ковалишина загинула як герой, її вбили денікінці за те, що носила в ліс їсти нашим партизанам. Не може Явдошка блукати.

— Не вона блукає. Душенька її, мовляв, ходить по лісу. Темної ночі ходить, білі рученьки ламає, сльозами вмивається: "За що з мене кров сточили, за що мене вбили в юних літах?"

— Ніхто не ходить, бабо, — вихопився Євгешка Зуб. — Ї нічого страшного немає… І квітки-папороті теж немає. Факт.

Надзвичайні події, шо трапились далі, могли б і не трапитись, коли б не виступив зненацька новий оратор, який руба поставив перед Євгешкою запитання:

— Страшного немає, кажеш? Хоробрий ти дуже! А в ліс підеш? Підеш оце зараз у ліс — сам-самісінький?

Цей оратор був Бицик. Захоплений зненацька, Євгешка все ж не розгубився:

— Хоч зараз піду! Я нічого не боюся! Хіба піонери вірять у бабські забобони?

— Бачиш, Євгене, — дипломатично втрутився Пронька. — Бицик думав, що ти — боягуз.

— Хто? Я? Євгешка Зуб — боягуз? Капітана Капітанича викохав?

Але згадка про гусака не заспокоїла Бицика. Він слушно зазначив, що гусак — це ще не доказ хоробрості. Он у колгоспі Юхим Сларґьон цілого бугая викохав, а боїться звичайної жаби.

— Не доказ? — хвилювався Євгеша. — А що зі мною минулої зими трапилась?

І він розповів, що з ним трапилось минулої зими.

— Ну, от. Поїхав я в ліс дров нарубати. А ліс густий, самі знаєте, липневий ліс. І вже вечір. Коли це чую — аву-у! Вовки! Шла зграя! Факт. Як напали вони на мене — біда! Ну, думаю, тримайся, Євгешко, бо буде? тобі тут могила тьомная. Як схоплю я сокиру — двох вовків зарубав, а тоді на коня — но! Саночки були легенькі, липові саночки — як помчали, як помчали… Розумієте?

— Розумію, Євгешко, — поважно сказала Наталя, — ліс був липовий, саночки липові, і вовки теж липові…

Від дитячого реготу вище шугнуло полум'я, луна озвалася в темному мовчазному лісі.

— Не смійтеся, — і Пронька хитрувато поглянув на Євгена. — Може, Євгешка справді такий хоробрий. І доказ цього, він піде у ліс і принесе нам звідти папороті. Згода?

І не встиг відповісти Євгешка, як недалечко, за кущам, покотився моторошний регіт:

— О-хо-хо!.. О-хо-хо!..

Десь у лісі, чорному й зловісному, відгукнулась луна. Діти, злякано перезирнулись, Бабарихи скам'яніли.

— Що воно?

А до вогнища заливчасто сміючись, вийшов піонервожатий Василь.

— Ну як, хлоп'ята? Ростемо?

— Ростемо! Ростемо! — хором підхопили діти. — Це — Василь! От піддурив!

Рука піонервожатого красномовно полізла в кишеню. Який це знайомий рух!

— Мені! Мені! Мені!

За кілька хвилин піонервожатий роздав усі яблука.

— Скороспілочки. Бергамота Федуліна. Це я сам таку назву яблуні дав.

І раптом він повернувся до Євгешки.

— Ну, як? Бабські забобони? Правильно! Піонервожатий чув усю розмову про папороть-квітку.

— Факти! — відповів Євгешка.

— І в ліс підеш?

— Не піде він! — категорично заявив Бицик.

— Не піду я? Євгешка не піде? Ось візьму й піду!

— А шо ти візьмеш? — глузував Бицик.

— Нічого. Піду і все.

— Правильно! Ростемо! — примружив око піонервожатий. — Доведи їм, Євгешко, свою хоробрість!

З кожним кроком до лісу у хлопця дужче й дужче калатає серце. Але зупинитись не можна — пізно! Засміють, проходу не дадуть! Ой, які важкі ноги! Наче каміння хто прив'язав до них. Не йдуть — волочаться.

Чорний ліс ближче й ближче. Він присувається з кожним кроком — густий, нашорошений... І десь недалеко бродить Явдошка Ковалишина.

"Заббоббони..." — вимовляє Євгешка крізь стиснуті зуби і сам дивується, що всьому слові раптом стало аж чотири "б". Невже так у кожному слові — от дивно! І Євгешка вимовляє:

— Ббаббарихи...

І знов, буботіння! Знову чотири "б"! Невже тремтять губби? Ух! Ось і ліс! Ні, страшного немає. Скоро зійде місяць — ясно стане... Невже тремтять губби? Ббабба-рихи. Ось знайома стежка. Сюди вдень не раз приходив Євгешка з приятелями. Але тепер стежку важко впізнати. Вона то зникає, то раптом знову з'являється. Коріння дубів, як товсті полози, перетинає стежку, і об нього перечіпаються, ноги.

Де ж папороть? Як її знайти?

Євгешка нахиляється й нишпорить у траві. Заповідне листя легко впізнати — воно як мереживо. Удень його тут буває дуже багато. Але зараз — папороть зникла. Така вже вона заворожена рослина!

І ось, коли так нахилився Євген і мацав руками холодні трави, його серце теж раптом захолола. Воно просто замерзло, перетворилось на крижинку. Наче сам дідуган Північний Полюс дмухнув хлопцеві в груди. Сказати простіше — Євгена скував страхи Ще б не страхатись — щось зашелестіло і підкралося ззаду до хлопчини. Це "щось", очевидно, мало руку. Воно зручно використало її як досконале знаряддя для того, щоб здерти з Євгенової голови картуз.

Тут справедливість вимагає зазначити, шо Євген тієї миті все ж знайшов у собі краплину мужності, щоб озирнутись. Та ж справедливість вимагає пояснення, що ця краплина була першою і останньою. Більше Євген не озирався. Через жахливу подію, що трапилася з ним у лісі, він утратив будь-які ознаки хоробрості.

Коли Євгешка озирнувся, то побачив недалеко від себе чорний клубок, який швидко покотився в кущі. Потім клубок раптом зупинився і видав звук, дуже схожий на хрюкання. Тут же хлопець, помітив і свій картуз, який преспокійно висів на гілці. Коли б на Євгеновому місці була баба Бабариха, вона б, без сумніву, вирішила, що зазначений чорний клубок є перевертень-лісовик чи, може, якийсь дійсний член товариства нечистої сили. Але піонер Євгешка відраз переконався, що перед ним був звичайний їжак. Щодо картуза, то він просто зачепився за колючу гілку і за мить уже знову був на Євгеновій голові. Але дивно — як не намагався заспокоїтись Євгешка, страх дедалі дужче й дужче стискував хлопця в своїх невидимих пазурах. Ліс був повний неясних, незрозумілих шелехів. З кожним стовбуром дерева причаїлась когтиста волохата лапа. За кожним кущем хтось тихенько дихав або сопів. На кожній стежці ясно вчувалась чиясь м'яка, притишена хода.

Страх насувався з усіх боків. Хтось заплакав у верховітті дуба. І хоч Євген добре знав, що кричить сич, проте не витримав і кинувся бігти.

Він біг навмання через ліс, забувши і про папороть, і про все на світі, біг, перечіпаючись за пеньки, а тисячі когтистих рук хапали його з усіх боків за одежу.

Зупинився Євгешка на незнайомій галявині. Навколо гущавина. Зупинився і враз із виряченими очима позадкував від горбатого дідуся, який стояв на галявині. Він був у десяткові кроків од Євгена, цей дід з одним блискучим оком, з бородою до колін. І найстрашніше в ньому було те, що він мовчав. Він не рухався, і тільки довга його борода ледь-ледь ворушилась від нічного вітерця.

Любі мої читачі! Ви, мабуть, помітили, І що в цій книжці є багато жартівливого. Але запевняю вас, що зараз ні мені, ні героєві повісті Євгешці зовсім не до жартів. Такий, знаєте, тихенький горбатий дідусь на нічній галявині міг би нагнати дрижаки і на хороброго, а Євген, як ви вже, напевне, переконалися, і хоробрістю не мав особливої дружби.

Крім того, я хочу запевнити вас, що тут немає ніякої вигадки. Коли б я хотів написати неправду, я міг би навигадувати найрізноманітніших страхіть.

Хіба не міг би я, наприклад, описати зелені вовчі очі, які хижо стежили за Євгеном з-за кущів? Ті очі могли бути, скажемо, жучками-світлячками. Знаєте, світлячки горять уночі, як зелені ліхтарики? Але це була б вигадка, бо Євген ніяких світлячків тієї ночі не бачив. Ні, вигадки мені не потрібні. Те, що трапилось з Євгеном далі, цікаве і без вигадок.

А що ж трапилось?

Горбатий дідусь раптом притулив до рота долоні й гукнув:

— Ау-у-у!..

Цей крик був якийсь незвичайний, не людський. Євгешка теж хотів закричати з жаху, але йому перехопило дихання. І тут хлопець побачив, як виплив із-за верховин місяць і освітив дідуся. І дідусь зник. На його місці стояла лісова груша з відчахнутою гілкою, і ту гілку легенько гойдав вітрець, наче довгу бороду.

А око? Де ж дідове страшне око? Напевно, то місяць світив крізь листву.

Але з-за груші вийшла дівчинка. Вона вийшла на галявину, зупинилась і гукнула:

— Ау-у-у!..

З безтямним жахом Євгешка вгадав у ній Явдошку Ковалишину. Вона загинула… в цьому лісі п'ятнадцять років тому, і з того часу блукає ночами. Вона — шукає своїх убивць, щоб помститись. Хіба ж вона може знати, що, всіх білогвардійців давно-давно вже вигнали з нашої землі?

Євгешка схопився бігти, але перечепився й упав. Не озираючись, він накарячки поповз у кущі. Зуби його цокотіли. І тут він почув за собою кроки. Явдошка йшла за ним по п'ятах. Ось вона розсунула віття кущів, і Євгешка на мить побачив її бліде обличчя, осяяне місяцем. Євгенові пальці судорожно намацали в траві камінь. Може, то був пеньок, може, й справді камінь. Безтямно підняв Євген руку й шпурнув каменем у те бліде, мертве обличчя. Тихо охнула Явдошка і впала, як сніп, на лісову землю, на росяну траву, на чудесну папороть-квітку, що розцвітає купальської білої ночі.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

протягом якого Павлик дістає таємничий подарунок, дід Галактіон їде стрічати онуку, і взагалі події наростають

Того пізнього вечора під Івана Купала, коли-дітвора співала пісень коло піонерського вогнища, коли вже зійшов місяць і коли Євгешка зустрів привид Явдошки Ковалишиної, в той самий ліс пішов Павлик Голуб.

Він пішов зовсім не для того, щоб довести свою хоробрість. І не для того, щоб знайти чарівну папороть-квітку. Він пішов зрубати березу. Для водного велосипеда не вистачало, досить істотної частини — колінчастого вала. Як бачимо, впертий Павлик, незважаючи на. застережене вожатого, не кинув своєї думки — зробити водохід.

У гущавину Павлик не пішов. Він знайшов потрібну берізку на узліссі. Незабаром стукіт сокири луною озвався в далекій хащі.

Тепер надійшов час познайомити вас ще з одним персонажем повісті — з Куцаком. Цей персонаж дуже непосидючий, в'юнкий і з куцим хвостом.

У селі можна познайомитись не з одним Сірком чи Рябком... Не завжди таке знайомство буває приємним, коли ви, скажімо, з'являєтесь на чуже подвір'я не озброєні добрячою ломакою. Аде Куцака я рекомендую вашій увазі як пса, якому належить деяка, хоч і невеличка, роль у розвиткові подій, описаних у цій книжці.

Як завжди, Куцак і цього разу ув'язався за своїм господарем. Не бувши винахідником, пес мало цікавився березою, придатною для колінчастого вала. Маючи легковажну натуру, він з веселим гавканням залишив Павлика і зник у гущавині лісу. Незабаром його гавкання затихло в далечині.

Павлик з властивою йому впертістю зрубав березу й обчухрав віття. І тоді щось штовхнуло хлопця в ногу. Це був Куцак, який, уже встиг повернутись із своєї подорожі. Павлик нахилився, щоб погладити

собаку, і тут помітив клуночок. Так, це був клуночок, звичайнісінька хустинка в зубах у Куцака. В хустинці щось зав'язане.

Що за подарунок знайшов Куцак у лісі купальської білої ночі?

Безмірно здивований, Павлик розв'язав хусточку.

— Пряники... — прошепотів він.

Цей незрозумілий випадок допоміг розкрити ще одну рису в характері хлопця. Виявилось, що він любив не тільки майструвати водні велосипеди, а також ласувати смачними пряниками. Незабаром від них не лишилось жодного. Тоді, ховаючи в кишеню хустинку, Павлик голосно сказав лісові й ночі:

— Дякую за вечерю!

І того "пізнього вечора Під Івана Купала, коли дітвора співала пісень біля піонерського вогнища, коли вже зійшов місяць, і коли Євгешка зустрів у лісі привид Явдошки Ковалишиної, і коли Павлик Голуб уже повечеряв таємничими пряниками, — того ж пізнього вечора сиділа на порозі хати баба Лизавета і виглядала діда Галактіона. Поїхав дід на пристань зустрічати любу онуку.

Згадує баба Лизавета сина Порфирія. Сім років тому приїздив у село Порфирій з дочкою Олесею. Їй тоді?шість годочків було, а зараз виросла Олеся, виросла онучка, і безпремінно вона тепер городська баришня,?і безпремінно в неї шовкова бинда в косі...

— Дай боже, щоб доїхала благополучно, — шепоче баба Лизавета і згадує зненацька як не долюбляє дід? Галактіон всякі стосунки з богом. Змінився світ, змінився. Люди робили, а богові дяка? — часто бурмоче дід. — Нема такого закону, щоб трутнів частувати. Хто робить. тому й дякувати треба...

Три роки тому, як закрили в селі церкву, виніс дід з хати всі ікони.

— Не личить нам тримати їх, стара, — сказав він суворо. — Наш син затоплені кораблі з моря піднімає і в більшовиках ходить, а я — пасічник у колгоспі і на весь район такого пасічника не знайдену! не лайся, і не тужи, бо й я недавно ще богові набридав і всю твою печаль розумію. Тільки з курячого розуму ота твоя печаль…

Одну ікону баба Лизавета таки врятувала і почепила її на горищі, в найдальшому кутку. Охаючи, вона вилазила туди по драбині (це траплялося найчастіше в неділю) і потай молилася. Дід Галактіон помітив ці відвідини хатньої стратосфері!

— А що ти там забула нагорі, Лизавето?

— Та, бач, зозуляста курка звичку взяла нестися на горищі. Яєчка шукаю.

Дід міцно намотав собі на вуса це куряче яєчко. Крадькома від баби він поліз на горище і знайшов ікону. У діда, незважаючи та його шістдесят два роки, була жартівлива парубоцька душа. Того ж дня він намовив колгоспного художника Ладька, який розмальовував стінгазету і плакати, і той намалював зеленою, чорною й синьою фарбами чудовий портрет. Наступної неділі перелякана баба Лизавета уздріла на горищі замість ікони Миколи-вгодника рогатого дідька, чудовий натхненний твір Ладька.

Це був, безумовно, хибний метод антирелігійної агітації, але дід Галактіон, на жаль, не вчився на курсах пропагандистів.

Я встиг вам уже розповісти про куряче яєчко і про дідька, а баба Лизавета і досі сидить на порозі і все виглядає діда з онукою. А дід забарився — немає діда.

Чому ж забарився дід Галактіон?

Того вечора під Івана Купала, ще коли не сходив; місяць, і коли Євгешка ще не зустрів у лісі Явдошку Ковалишину, і коли баба Лизавета ше не сиділа на; порозі хати, дід Галактіон стрічав на пристані онуку Олесю.

Прийшов пароплав, і на пристань живою стрічкою, сходили пасажири. Допитливо бігали дідові очі по лицях" по клунках, по незнайомих постатях. Ні, немає Олесі, не приїхала люба онука…

Так думав дід. Але Олеся приїхала. В юрбі пасажирів пройшла вона мимо діда. Стояв дід і не впізнав онуки. Як же йому звернути увагу на стрижену піонерку з рюкзаком за плечима? Він же "баришню" вийшов стрічати — хорошу "баришню", може, синьооку; може, з густими косами, як гаряча достигла пшениця. Вийшов стрічати "баришню" в капелюсі рожевому і в черевичках із жовтого хрому… А може, вона така, як у пісні співається.

Вона ростом невеличка

Ще й літами молода

Руса коса до пояса;

В косі лента голуба…

Вдивляється старий… І дочекався "баришні" — такої, як уявляв собі онуку. Їх зійшло на пристань троє, на них капелюшки і квіти в руках. І стягає злинялого картуза дід Галактіон, старого картуза, що з японської війни зберіг, і вклоняється трьом "баришням".

— А котра ж тут із вас моя онука Олеся?

А вони — всі троє — здивовано перезирнулись, плечима знизали. А найстарша, усміхаючись, кинула:

— Ніякої Олесі тут немає, діду.

Розвів дід руками. Стоїть старий, дивиться. Всі пасажири зійшли на берег. Східці забрали. Вже й пароплав відчалив, а дід Галактіон усе стоїть із полинялим карту зом у руці?

Олеся, розминувшися з дідом, вирішила дістатися до діда й баби пішки. Вона спитала дорогу, і сторож із мітлою охоче їй пояснив. Усі сторожі на пристанях, як і двірники в місті, завжди з мітлами. У них (не в мітел, а в сторожів) найзручніше спитати дорогу. Принаймні будете певні, що/вказівки одержите точні, ясні, а головне — з найменшими, дуже важливими подробицями.

Сторож із мітлою пояснив:

— До Млинків недалеко. Три кілометри з гаком буде. А навпростець ще ближче. Ось цією стежкою звернути за крамничку. Там далі буде криничка. А від кринички праворуч. А тоді верба. А від верби не праворуч, а ліворуч. Тоді трохи вбік, тільки не в цей, а в інший бік. Звідти й ліс видно. А як ліс перейти — уже й село близько.

Це було викладено такою скоромовкою, що й справді здалося — близько! Крамничка, криничка, верба, праворуч, ліворуч, убік, ліс і село. Що може бути яснішого?

Олеся подякувала, краще вмостила на спині рюкзак і пішла вказаною стежкою.

Того пізнього вечора під Івана Купала, дуже пізнього вечора, коли вже й не добереш — чи вечір, чи ніч зайшла, повертався дід Галактіон із пристані. Лісовою дорогою лунко торохкотіли колеса. Коли вже виїхав

дід на узлісся, його хтось гукнув. Це була дівчинка. Зовсім незнайома дівчинка з клунком за плечима стояла на дорозі.

— Підвезіть до села, — попросила вона.

Здивований дід ледве вимовив:

— Та звідки ж ти? Хто ти така?

Ви вже догадались, хто ця дівчинка, хто ця піонерка з рюкзаком. Але мовчіть, не кажіть дідові, йому розповість про себе сама піонерка, і тоді ще більше здивується дід Галактіон. І радість буде велика йому, і бабі Лизаветі, яка вже лягла спати, не дочекавшися ні діда, ні онуки.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ,

що може мати дуже поетичну назву, наприклад: "Опудало, водохід та вареники"

Рано-вранці прокинулась Олеся в незнайомій кімнатці. Прокинулась і враз згадала, що вона в діда та баби, згадала, як вона вчора заблукала в лісі і як ударив її якийсь хуліган. Може б, ще довго блукала Олеся, коли б не зустріла діда Галактіона, який повертався з пристані...

Хутко скочила дівчинка з ліжка і розчинила вікно навстіж. А вікно те виходило в сад. Під самим вікном — послався казковий килим. Ви розумієте — килим з квітів. Глянула Олеся, сплеснула в долоні — як чудово! І, розумієте — таких квітів вона ніколи не бачила в місті і не знала їхніх назв. Вона знала тюльпани, крокуси, гіацинти, нарциси, а тут цвіли синім цвітом невідомі їй кручені паничі, бархатна красоля, пишна жоржина, жовті гвоздики. І ще росла тут рута-м'ята, любисток і канупер. І все це дуже пахло, аж дух забивало, і гули бджоли, і взагалі було так весело, що Олесі захотілось зробити щось незвичайне, наприклад, підскочити і стукнутись тім'ям об стелю, або вистрілити з

гармати, або зробити те, що зробила Олеся. Зробила вона опудало, помостила його з плахти і кожушанки на своєму ліжку, сама ж через вікно тихенько вилізла в сад.

А цього часу дід Галактіон з бабою Лизаветою ходили в сінях навшпиньках, боячись розбудити онуку.

— Тсс! — баба дідові.

— Тсс! — дід бабі. — Спить?

— Спить онучечка, спить ягідка…?І враз вискочили обоє з сіней, відчайно замахали руками:

— Киш! Киш, проклятий! Онука спить!

Бабин півень, горлатий галаган, злетів на тин і кукурікнув. "Кукурікнув"— це дуже обережно сказано. Коли ви не були в Млинках, ви ніколи не уявите, як кукурікає цей півень. В одну мить він може розбудити увесь колгосп.

Взагалі ніхто не позаздрив би вам, коли б цей галаган був вашим сусідою. А "галаган" — це порода. Голінасті ноги й гола шия, без ніякого кашне. Нічого собі красунь; хоч людям на очі не показуй! Але, знаєте, — голос! Саме за це тримає його баба Лизавета. Голос, як у Шаляпіна. Це по наслідству. Кажуть, що прапрадід цього півня теж мав такий веселенький голосок, що, кукурікнувши, на смерть перелякав панотця Гавриїла, коли той ходив по селу з молитвою. Довелося виливати переполох.

Сполохавши півня і не давши йому доспівати арію, хотіли старі повернутись у хату, та тут, наче з-під землі, з'явились дві бабоньки Бабарихи.

— Онучечка приїхала?

— Гостя дорогенька?? — Хай їй доленька щастить!

— Хай здоровенька буде! Хоч у віконце хотять вони глянути на гостю. (А зозуля на суку: ку-ку!)

Навколо хати підтюпцем оббігли, до віконця припали, дивляться на ліжко баби Бабарихи, на те ліжко, де спить опудало.

— Що ж то за хороша дівчинка?

— Як маківочка!

— Як ягідка!

— Як ясочка повновида! (А зозуля на суку: ку-ку!)?Коли б опудало могло чути ці компліменти, воно б так запишалося, що ні підійти до нього, ні підступити. (А зозуля на суку: ку-ку та кужу…)

— Зозуля кує, роки лічить;— зітхає дід Галактіон.

— Це — мені, — сказала, баба Бабариха, — та й багато ж як — у два десятки годочків не вбереш.

— Ні, мені, — заперечила Бабариха друга. — Мені, мої голубоньки, мені!

— Ні, це мені кує, — сказав дід Галактіон, — бо я перший почув. Недовго їй кувати. До петрівки, а тоді, вдавиться зозуля мандрикою з сиру.

— Ні, діду, я буду обережною, не вдавлюсь, бо це я— зозуля!

І злізла тут Олеся з груші, а дід Галактіон подивився на всіх і сказав:

— Старію.

І сказали Бабарихи "старіємо", бо не розпізнали вони, що це не зозуля кує, а пустує дівча.

А піонери вже йдуть, уже довідались і вони, що приїхала піонерка з міста. А її батько працює під водою і в яке завгодно море спуститься в глибину, і не боїться він ні акул підводних, ні раків, а вони ж, оті морські раки, не такі, як у річці, а завбільшки з трактор "Інтернаціонал".

З огляду на те, що найбільш цікава й поважна річ була в Проньки (підзорна труба), а це відразу надавало великої ваги всьому піонерському загонові, діти вирішили, що саме він, Пронька, має першим відрекомендуватися міській піонерці і познайомити з нею всіх інших.

— Проньків Сокіл, — урочисто виступив він наперед, — а це моя труба!

— Підзорна труба! — виправили хором піонери. — Будь напоготові!

— Хороша труба, а я просто — Олеся Садова, без труби. Завжди готова! А це що за гусак?

— Гусак. Капітан Капітанич, найкращий у районі, а я — Євгешка Зуб. Гусака я викохав. Факт.

— А ти чого так на мене дивишся?

— Я не на тебе дивлюсь, а на твою ґулю на лобі. Я — Наталя Недригайло, а до гулі треба холодну примочку.

— Не треба, пройде… Це мене вчора якийсь хуліган у лісі вдарив. Каменем. Я аж знепритомніла. А коли?очуняла, вже й хустинки з пряниками не було. Той хуліган, напевне, забрав. Я гостинець везла дідові та бабі.

Євгешка зненацька зблід. Він догадався, кого він учора вдарив. Тільки хустинки він ніякої не бачив…

— Олесю, — натхненно сказав Кузька. — Я знайду хулігана. Я такий слідопит, що знайду. Євгешко, і ти мені допоможеш. Удвох хулігана швидко знайдемо. Гаразд, Євгешко?

Ситуація для Євгеші створилась мало сприятлива.?Зрозуміло, що відповів він Кузьці так, наче гречану галушку ковтнув.

— Умгу… Факт…

І, ковтаючи цю галушку, він подумав: "Як добре, що вона (не галушка, а Олеся!) не впізнала мене. Так ось яка та Явдошка Ковалишина…"

Учора ввечері, безтямно шпурнувши в Олесю камінь, Євгешка кинувся бігти. Тільки пізно вночі він прибіг додому. У хлопця страшенно розболівся живіт. Можливо, що причиною цьому було хвилювання, пережите в лісі. Хлопець стогнав і корчився. Батько був десь у колгоспі на варті, мати перелякалась. Як зарадити лихові? Лікарня за десять кілометрів, у районі.

— Може, ти що з'їв таке? — бідкалась мати.

Євгешка затаїв свою пригоду.

— З'їв… Ой, з'їв… Сало…

— Багато?

— Шматок… Ні, два…

— Ой горенько!.. А ще?

— Шовковиць… Півцеберки…

— От халепа, от горе превелике!..

— А ще води випив… Мабуть, повне цебро…

— Лихо моє, повне цебро! Чи ти з глузду з'їхав?

Негайно було покликано Бабариху, яка хутко визначила діагноз: "Сояшниці напали". Лікування нескладне. Треба сояшниці "вилити". Бабариха поклала в миску ніж, куделицю й віск, підпалила. Зачаділа куделиця, зашипів віск. Нагріту миску притулили Євгешці до живота.

Як бачите, це дуже схоже на електризацію. Треба тільки зазначити, шо пацієнтів у Бабарихи з кожним днем все меншає. У Млинках будують лікарню, і я дуже стурбований, що цінний лікарський досвід баб Бабарих незабаром буде зовсім поховано. Щоб цього не трапилось, я пропоную організувати у новій лікарні, поряд з кабінетом електролікування, музейну кімнату. У ній на найвиднішому місці треба поставити миску з воском, ножем і куделицею. Ніж треба залишити неодмінно. У методі баби Бабарихи він має дуже важливе символічне значення — відрізає хворобу од пупа.

І уявіть, коли Євгешка заснув, на другий день живіт уже не болів. Ніж у мисці сумлінно виконав своє призначення.

Ну, дорогі читачі, тепер треба було б описати, як хтось із піонерів узяв слово і інформував Олесю про роботу піонерського загону, як потім узяла слово Олеся і розповіла про свій загін у місті. Так буває в багатьох книжках про піонерів, і, можливо, ви будете навіть незадоволені, що я не переказую тут жодної промови, але як я це можу зробити, коли ось тут втручається баба Лизавета і запрошує Олесю в хату снідати. Розумієте, люба онучка досі не снідала, і її чекають на столі гарячі вареники з сиром.

Але коли баба пішла в хату, прибіг Бицик. Він був дуже схвильований. Можна було подумати, що він упіймав сома. Але трапилось дещо далеко цікавіше.

— Водохід! Павлик! — гукнув Бицик.

— Де?

— На річці!

— Хлопці, ходімо!

— Швидше!

Тільки Олеся не розуміла, в чому річ.

— Біжімо з нами, взнаєш! — хутко кинув Кузька і перший побіг. Уже по дорозі він коротко розповів:

Чудак у нас є. Водохід майструє. Нічого з того не вийде, дурниці… Посміємося добре…

На березі полізли крадькома у верболіз. Поховались за кущами. І справді побачили Павлика. Він був на воді недалеко від берега. Хлопець

сидів верхи на якійсь чудернацькій споруді і крутив ногами педалі, наче на справжньому велосипеді.

— Оце він і є, водохід! — пошепки пояснив Олесі?Кузька і раптом затулив долонею рота, щоб не засміятись. Як не намагався Павлик зрушити з місця свою машину, вона не їхала, а тільки смішно, мов качка, похитувалася з боку на бік.

І враз Наталя не витримала й заспівала, як у казці про Телесика:

Івасику, Телесику,

Приплинь, приплинь

До бережка,

Твоя мати прийшла,

Обідати принесла!..

Павлик підняв голову, не розуміючи, звідки цей спів, і саме в цю мить скоїлася катастрофа. Водохід хитнувся і раптом перекинувся. Славетний конструктор пукалки, яку поламав дід Галактіон, і водного велосипеда, якого ще ніхто не встиг поламати, відчайно боровся з дніпровською стихією. А завдяки тому, що аварія відбулася недалечко від берега, він щасливо вийшов на пісок, не кидаючи проте, з винятковою упертістю, свого водохода.

На світі дуже багато смішного, і деякі діти сміються з ранку до вечора: книжку хтось догори літерами читає — сміх, спіткнувся — сміх, ложку поніс замість рота до вуха — сміх, вимазав чорнилом кінчик носа — сміх!

Що ж тут дивного, що з Павлика сміялися? Та ще й як! По піску качалися від сміху! Це вам не кінчик носа, обмазаний чорнилом! Павлик виліз із води мокрий, як губка. Сорочка, штани, навіть солом'яний бриль, і той мокрий. Кажуть, що є такі шахраї, які виходять з води сухими. Я особисто, дорогі читачі, цього не бачив, а Павлик був не шахрай, а винахідник, отже з води він сухим не міг вийти.

— Ходивод! Ходивод!

— Скупався?

— Облизня спіймав?

— Курка мокра!

Жарти, глузування, і все на одну голову, на мокру голову Павлика.

— Хлопці! Кузько! Як не соромно? З товариша смієтесь?

І всі замовкли, і всім стало ніяково, а Олеся ще сказала:

— Ех ви ж, піонери! — і близько-близько підійшла до Павлика.

— Показуй свій водохід, Павлику!

А Наталя побачила, що він руку вдряпнув об камінь, і враз дістала бинт з торбинки і перев'язала виразку.

— По воді ходитиме — водохід, — каже Павлик, — а вони його навиворіт — ходивод, та ще побачимо, чия візьме, ось — колінчастий вал, педалі, колеса з лопастями загрібатимуть воду, а сьогодні справді — невдача, не крутяться колеса, треба все переробити, та це не страшно, я вже тричі переробляв…

Павлик усміхнувся, і всі побачили, що він усміхнувся одній Олесі, і Євгешка це/ побачив, колишній друг Павлика…

— Олесю, внучечко дорогенька, снідати треба, я за тобою через перелази, я за тобою через городи, варенички ще гарячі!

Баба Лизавета прибігла з мискою і зняла капустяний листок, а в мисці всього один вареник.

— Це ж я, як бігла, вареники розгубила — на перелазі, по городах!

А Куцак облизується, куцим хвостом вертить, він біг за бабою Лизаветою і дякував їй за смачні вареники з сиром.

Так закінчилась історія з сніданком для дорогої внучки, а історія з Павликом тільки почалася.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ,

в якому лірично розповідається про дуже зайнятого голову колгоспу і про пригоду з славетним гусаком. У цьому-таки розділі вперше з'являється драний черевик

З перших днів гостювання в діда та баби Олеся жадібно накинулась на природу. Може, це трохи невдалий вираз, може, краще сказати — жадібно почала скубти природу. В полі наскубла величезний букет волошок і темно-лілових сокирок. Наталя показала, як із сокирок можна зробити маленькі віночки, а з квітки дикої рожі "баришню" в спідничці із блідо-рожевих пелюстків. "Наскубла" Олеся також якихось жовтих і темно-червоних квітів. Саме з цими квітами й трапився конфуз. Побачив їх у Олесі Кузька й спитав:,

— Шкідників винищуєш?

— Як?

— А такечки. І навіть дуже просто. Оцей жовтий — осот, а червонуватий — кукіль. Найлихіші вороги наших ланів.

— Та це ж… квіти!

— Гарні квіти, а ми з ними щороку боремося. Із корінням їх виорюємо. Гадина, а не квітка. А це — волошки й сокирки. Давай я віднесу в хату-лабораторію. Там у нас ще неповна колекція бур'янів!

Оці ніжні пелюстки, оці квіти — це бур'яни! Аж боляче стало і навіть образливо — піддурили! Такими скромними та хорошими прикинулись, а ось — будь ласка, шкідники бур'яновичі, будь ласка, займіть своє місце в колекції!

Таке було перше знайомство Олесі з природою в полі. Потім вона познайомилася з великою жабою і довідалась, що жабу ту звуть — кракогуз і що вона може плигнути і вп'ястися в очі. А то ще на березі є такі довгі камінчики, схожі на палець або на гостру кулю, їхня назва — пацюки. З них можна ножем наскребти білого порошку, і той порошок добре вигоює виразки.

Таких звичайнісіньких речей не знала Олеся! Зате її авторитет дуже піднісся серед, дітей, коли вона повідомила, що бачила живого слона і живісіньких білих ведмедів. У колгоспі не було зоопарку, а в місті з колгоспівських піонерів були тільки Кузька та Павлик.

Незабаром трапилась невеличка, але цікава подія, в якій узяло участь троє істот і кілька піонерів, і завдяки цій події авторитет Олесі піднісся ще вище.

Євгешка погано зачинив дверцята в загончику для гусей. Гусак Капітан Капітанич (перша істота) вийшов із свого приміщення на волю.

Тут де взявся Куцак (друга істота) і, весело гавкаючи, погнав першу істоту (себто Капітана Капітанича) просто до річки, де жила третя істота, про яку довідаєтесь трохи нижче.

Євген довідався про втечу свого вихованця і побачив його вже аж на Дніпрі. Гусак плавав на воді, де дуже глибоко, до того ж дістатися до нього було майже неможливо через те, що берег у тому місці був високий і крутий. Куцак гавкав на Капітана Капітанича з кручі, а Євген на кручі ж таки безпорадно вимахував руками.

І раптом із славетним гусаком трапилось щось незрозуміле. Він перелякано скрикнув і з жахом почав бити крилами об воду. Щось невмолимо тягло Капітана Капітанича на дно. Євгешка почав гукати на допомогу. Він гукав так голосно, наче самого його тягнув за ногу водяний дідько.

Перший почув крик Євгена Бицик, який недалеко вудив рибу. Він негайно прибіг на місце події, а за ним невдовзі з'явились Олеся, Наталя й Павлик.

— Сом! — вигукнув Бицик, — його тягне сом!

Це справді був сом, третя з трьох істот, учасників цієї події. І, безперечно, це був той страшний сом, якого бачив дід Галактіон на початку цієї повісті.

— Рятуйте, рятуйте його! Капітан Капітанич! — мало не з плачем благав Євгешка.

— Стрибай у воду! Швидше стрибай! — гукнула Олеся.

— Не… не можу… Но… ногу звихнув! — аж побілів Євген від самої думки стрибнути з кручі в Дніпро.

Тим часом водяне страховище вже перемагало свою жертву. Гусак знесилювався, удари його крил об воду робилися все слабішими, ще кілька хвилин — і гордий білий птах зникне під водою.

І цієї миті блакитна майка метнулася з кручі.

— Олесю! — злякано вихопилося у Павлика. Він на ходу зірвав із себе сорочку і стрибнув за дівчиною вниз.

На цьому треба поставити крапку й закінчити розділ. Можна також поставити три зірки (ось так — ***) і далі розповідати про щось інше. Так роблять багато авторів, щоб зацікавити читача, щоб він з нетерплячкою чекав, чим же, нарешті, закінчиться подія.

Міг би так зробити і я. Адже подія обірвалася на дуже напруженому моменті — міська, недосвідчена піонерка стрибнула з високої кручі в дніпровську глибочінь, стрибнула назустріч водяному страховищу. Потоне Олеся чи ні? І коли її навіть урятує Павлик, як вони вилізуть на стрімкий берег?

Ні, дорогі читачі, події наростають такими темпами, що не вистачає часу відволікати вашу увагу. Ви зараз же довідаєтесь, чим скінчився стрибок Олесі й Павлика..

Наталя, Бицик і Єгешка, затамувавши подих, стежили за тим, що відбувається на воді. Перший переляк змінився захопленням, коли піонери побачили, як упевнено й швидко попливла Олеся. Вона пливла просто до гусака, за нею поспішав Павлик. Це була велика несподіванка — городянка пливе, як найкращий плавець!

До Капітана Капітанича Павлик і Олеся наблизились майже водночас. З кручі було видно, як обоє вони почали бити руками, й ногами об воду, щоб прогнати напасника. Незабаром звільнений гусак

був у руках відважних плавців. Тоді Бицик зірвався з місця й хутко побіг берегом. Він з'явився на човні, поспішаючи на допомогу товаришам.

Ще десять-п'ятнадцять хвилин, і вони були на березі.

— Я зовсім про човен забув, — бідкався Бицик, — а він же тут недалечко був, я на ньому рибу вудив!

У гусака була трохи пошкоджена нога.

— Великий сом, друзі! — повідомив Павлик. — Я бачив, як він майнув хвостом.

— Ну, я ж... Я ж його... — гарячково зашепотів Бицик. — Невже так і не спіймаю?..

Наталі довелося лікувати дві ноги — гусячу й людську.

— Сідай, Євгене.

Євген слухняно сів.

— Яку ногу звихнув?

— Ось цю... ні, цю...

— Гаразд.

Наталя так сіпнула хлопця за ногу, що він аж гепнувся головою в пісок.

— Ну, як?

— Ой, нічого. Трохи легше.

Євгешка взяв гусака на руки і, удаючи, що й досі шкутильгає, повільно пішов у село.

— Олесю, — захоплено сказав Павлик. — Олесю!

І він далі нічого не сказав. Тільки Наталя додала:

— Та в неї ж батько водолаз! Забули? Всі моря наскрізь пройшов!

Історія з цим стрибанням не минула без наслідків. Вона наштовхнула Олесю на цікаву думку. Незабаром у Млинках не було жодного піонера, який би не знав про водну вишку. Думку збудувати в колгоспі таку вишку для стрибання в воду найпалкіше зустрів Павлик.

— Ой же, як хороше, Олесю, ти придумала! Ви стрибатимете, а я на водоході поблизу їздитиму, рятуватиму втопаючих!

— Ти ще спочатку зроби його! — не втримався Кузька. Та, глянувши на Олесю, замовк.

Одне тільки турбувало хлоп'ят: де дістати будівельного матеріалу? Несподівано в цьому питанні допоміг дід Галактіон;

— Ось що я вам скажу, дітворо. У колгоспі, за хатою правління, лежать добрячі обаполи. І дощок там — сила! Попросіть у Йосипа Максимовича. Він дасть. А мене за пораду на водоході вашому покатаєте...

— Чи ти клепку з голови загубив? — накинулась баба Лизавета. — На водоході! Змалився, їй-право, змалився!

— Бабо, — суворо відповів дід Галактіон. — Я шістдесят років їздив на волах. Дай хоч на старість поїду на машині!

Отже, дві речі цікавили з того часу хлоп'ят, — тільки про них і мови було, — водохід і вишка. Павлик має пожвавити темпи своєї роботи і закінчити водохід, а тим часом треба збудувати вишку. У Павликів винахід ще не всі вірили, у декого з піонерів жив у серці сумнів — нічого не вийде в Павлика, дурниці! Інша річ — вишка! Всі вчитимуться стрибати з неї і, можливо, вивчаться колись на водолазів, як Олесин батько. Кожному хочеться побувати на морському дні.

Одного Євгешку не вабили такі блискучі можливості. По-перше, стрибати страшно, по-друге, бути водолазом страшно; по-третє, хай стрибає той, хто дурніший, а він, Євгешка, принципово проти вишки.

Тим часом, коли Павлик збільшив темпи і вчетверте переробляв водохід і коли обирали делегацію до голови колгоспу, щоб він дав будівельного матеріалу, тим часом Кузька наполегливо, вперто намагався викрити хулігана. Хто вдарив Олесю каменем і відняв у неї хустину з пряниками?

Двічі бігав Кузька в ліс, обшукував мало не кожний кущ, на кожній стежці приглядався до слідів, підбирав недокурки, папірці… І, нарешті, знайшов дещо надзвичайно цікаве.

Того ж дня Кузька прибіг просто до Євгешки.

— Хулігана знайшов!

— Де? Де ж він? — спитав, трохи полотніючи, Євгешка.

Кузька урочисто витяг із пазухи старий дірявий черевик.

— Ось він, хуліган! Зараз усе тобі розповім.

І доки він розповідатиме Євгешці, я розкажу вам, як піонерська делегація ходила до голови колгоспу і що з того вийшло. Але перед цим невеличкий ліричний вступ. Коли хто не любить лірики, може пропустити це місце і читати рядків на двадцять нижче.

Голова колгоспу Йосип Максимович Макота стояв серед поля. А навколо хвилювався пшеничний океан. І не було в тому океані ані синіх волошок, ані осоту, бо |, не буває цієї капості у прополотій пшениці. З поля видно, як виблискує внизу синім лезом Дніпро, а за Дніпром майорять лілові ліси і жовті піщані коси. І не співали над хлібами дзвінкоголосі жайворонки, бо вони співають ранньою весною. Але натомість стрілами шугали ластівки і взагалі було прекрасно, навіть без жайворонків.

Найпрекрасніший був хліб. Пшениці стояли густі, стояли високою зеленою стіною. І коли зірвав Йосип Макота повний колосок і поклав собі на долоню, він переконався, що днів за п'ятнадцять неодмінно почнуться жнива, а коли сонце припікатиме отак щодня, то навіть раніше.

Макота хутко скочив на коня і погнав у колгосп, бо дві жниварки й досі стояли несправні.

На цьому кінчається лірика, бо, прибігши з поля, Йосип Макота зупинився біля кузні й гукнув:

— Швидше, хлопці, швидше, швидше! До жнив треба встигнути, треба перевірити! Ремонт, хлопці, ремонт!

І він сам почав мацати в жниварці кожний гвинтик, а жниварки стояли, піднявши вгору граблі, як ракові клешні. І ковалі дужче вдарили молотом, і міх запихкав частіше. І Василь, піонервожатий, ліг на спину біля жниварки і зацокав зубилом, щось лагодячи.

Саме цієї хвилини перед Йосипом Максимовичем з'явились делегати.

— Ну як, хлоп'ята? Ростемо! — гукнув з-під черева жниварки піонервожатий.

— Ростемо! Ростемо! — відповів хор дзвінких дитячих голосів.

— Ну, красота. Але яблук сьогодні в мене немає. Не трусив яблуні. Ніколи...

— Хто росте? Які яблука? — хутко повернувся до дітей голова колгоспу.

— Це ми ростемо, Йосипе Максимовичу, — відповіла Олеся. — І нам треба збудувати водну вишку. Дайте нам дерева, ми хочемо стрибами...

— Яка вишка? Яке дерево? Піонери хороші, жнива незабаром... Жнива! Розумієте?

— Йосипе Максимовичу, — обізвався піонервожатий. — Дайте їм дерева. Обов'язково дайте. Жнива — жнивами, а вишка теж потрібна для дітей. Фізкультура. Розумієте? Вони хочуть стрибати в воду. Вірно, хлоп'ята?

— Василю, голубе, — вдарив руками об поли голова колгоспу, — і ти змалився? Хіба не можна стрибати через вірьовочку, через обруч, через колоду?

— Нам треба, щоб було високо, Йосипе Максимовичу! — ввернув слівце Пронька.

— Високо? Повбиватися? Га? Вам високо хочеться? Ну й стрибайте! Хіба не можна стрибати з тину, з дуба, з шовковиці, з вишні, з клуні, з

верби, з хати-лабораторії, з школи, з кручі! Піонери мої хороші, після жнив я вам три вишки поставлю — на Дніпрі, на ставку, на морі!

Тут усі почули неймовірний тупіт. Кузьці здалося, що це біжить череда слонів, пробираючись через джунглі. Тупіт наблизився, і всі почули важке відсапування. Це був товстий зоотехнік Іван Іванович. Він схопив голову колгоспу за рукав і гукнув:

— Йосипе Максимовичу! Небувалий приплід! Шістнадцятеро поросят! Ходімо!

— Від якої?

— Матільда! Матільда!..

Звідкись збоку виринула друга постать. Це був худий і високий птаховод Нил Нилович. (його всі в колгоспі заочі звали "Крокодил Крокодилович").

Він схопив голову колгоспу за другий рукав:

— Йосипе Максимовичу! Інкубатори вилупили п'ять тисяч курчат! Не вправлюсь! Дайте помічників!

Товстий і низенький зоотехнік і високий худий птаховод з силою потягли Йосипа Максимовича в різні боки.

І тут дзвінко заіржав рудий кінь з білою зіркою на лобі, і з нього на ходу скочив на землю завгосп Дмитро Гаврилович, йому вже ні за що було схопитись — в обидва рукави голови колгоспу міцно вчепилися птаховод і зоотехнік, і тому завгосп тільки гукнув:

— Трактори! Трактори! Трактори прибули! Трактори, Йосипе Максимовичу!

— Нам дерева! Вишку! Нам фізкультуру! — хором загукали Олеся, Пронька і Павлик.

— Ніколи зараз, дорогі піонери! Ніколи! Шістнадцятеро поросят! П'ять тисяч курчат! Нові трактори! _

І Йосип Максимович Макота хутко зник разом із завгоспом, з товстим зоотехніком і з худим птаховодом.

Піонерська делегація пішла від голови колгоспу далеко не в рожевому настрої. Як усе гарно складалось — вишка, водний спорт, водолази, затоплені кораблі, і раптом — Йосип Максимович не дає деревини! Йосип Максимович такий занятий, що ніяк не може знайти для піонерів вільної хвилини! Правда, він обіцяв поставити аж три вишки, але коли це буде? Невже розіб'ються всі мрії?

І коли ось так Олеся, Павлик і Пронька сиділи на перелазі і міркували, що ж робити далі, прибіг із драним черевиком Кузька. Ви вже, мабуть, помітили, що цей "слідопит" не приходить, а прибігає.

— Павлику! Пронько! Давайте ноги!

— Та що трапилось?

— Дуже просто, цей черевик я знайшов у лісі. Його, напевне, загубив хуліган. Той самий, що тобі, Олесю, нахуліганив. Кому прийдеться до ноги, той і хуліган!

І в одну мить черевик опинився на нозі у Проньки. Методи викриття хулігана були в Кузьки рішучі й енергійні.

— Ні, Пронько, не ти, — з жалем констатував слідопит. — Занадто великий на твою ногу…

На Павлика черевик не наліз, а приміряти Олесі, ви ж самі розумієте, немає ніякої рації. Кузька побіг від хлопців теж, звичайно, у поганому настрої, але в ньому ще була надія: адже в колгоспі ще багато-багато ніг, на які можна приміряти черевик!

А тепер, любі мої читачі, ідіть тихенько слідом за мною, навшпиньках ідіть, бо вже пізня ніч і увесь колгосп спить, і треба, щоб ніхто нас не почув, особливо Євгешка.

Відчиняйте вікно і лізьте в хату. Підходьте до ліжка і покладіть собі палець на губи. Тихше! Євгешка Зуб не спить. Чуєте, як він перевертається з боку на бік і щось шепоче в темряві? Може, його тривожить піонерська совість, і він прийде завтра до товаришів і чесно розповість, яка пригода йому трапилась у лісі?

Ні, не це. Зовсім не це. Євгешка складає план помсти. Ось чому він не спить. Ось чому крутиться на ліжку. Колишній його товариш і друг, Павлик Голуб, остаточно зрадив. Проміняв Євгеніку, безповоротно проміняв на Олесю, Новий друг тепер у Павлика.

А з-за далеких верб випливає місяць, нічні цвіркуни цвірчать безугавно на вгороді, легкий серпанок туману стоїть над Дніпром. Чутно, як пройшов пароплав, ніч дихає, тепла ніч, нашорошена. Зрадив Павлик, проміняв Євгешку. Ну, стривай же ти, начувайся, Павле, тебе чекає помста!

А на другому кутку села не спить Олеся. Вікно відчинене, і пахне нічна матіола, пахне росяний сад. Уже двічі ходила до Макоти піонерська делегація, просив піонервожатий, просила Олеся. І — розумієте? Йосип Максимович щодня обіцяє допомогти піонерам і щодня забуває про це. Розумієте — він такий заклопотаний, він не може

пам'ятати про якусь вишку!.. Хіба тут спорт на думці, коли жнива незабаром? Коли в свині Матільди небувалий приплід? Коли інкубатори вилупили п'ять тисяч курчат?..

Не спить Олеся, а думки, як сині зорі, линуть і линуть незвіданими просторами. Вишка повинна бути! Олеся вже знає, що треба робити. О, вона чудесну річ придумала! Хоч би швидше ранок! Треба негайно побачити Павлика, йому першому розповісти про свій план!

Бліднiть, зорі зелені, ховайся, місяцю ясний, тікай, нічний тумане! Просипайся, півню галагане, кукурікни на весь світ, сповісти, що надходить світанок!

РОЗДІЛ СЬОМИЙ,

в якому найголовніша подія — це лист Павлові Петровичу Постишеву і те, що трапилось, коли піонери писали цього листа

І справді, незабаром гукнув галаган баби Лизавети (він же не співає, а гукає); почувши його, зійшло сонце, ну і, звісно, випило росу, прогнало туман, защебетали всякі там горобці, лелеки заклацали на стрісі.

(Тільки не чути було зозулі, вона ще в петрівку, коли пекли мандрики з сиру, вдавилася найбільшою мандрикою).

На двох протилежних кутках села скочили з ліжок Олеся й Євгешка. Олеся побігла до Павлика, а Євгешка до хлопців, йому треба було знайти спільників, щоб виконати план помсти.

Павлик і Олеся прийшли до Дніпра, на ту саму кручу, біля якої недавно сом лагодився поснідати Капітаном Капітаничем. Баба Лизавета не знає сюди дороги, отже не може прибігти з мискою вареників для дорогої внучки. Можна спокійно посидіти й поговорити.

— Павлику, — схвильовано сказала Олеся, — я не спала цілу ніч і все думала про вишку. Слухай, Павлику, нам треба написати листа.

Павлик кинув з кручі камінчик. Він булькнув у воду, і згори добре було видно, як весело розбіглись широкі кола.

— Кому, Олесю?

Олеся швидко метнула на Павлика очицями веселими й лукавими. Вона хутко нахилилась і вивела на піску три літери: П. П. П.

Павлик хотів кинути другий камінець, коли глянув на літери. Він зненацька зірвався на ноги.

— Ой, Олесю! Павлові Петровичу Постишеву!?Навколо прекрасний світ. Яка могутня, широка ріка! Яка прозора п'янка блакить!

— Ой, Олесю! Тепер у нас буде вишка!

— І водохід, Павлику, і спортивне свято!

— Олесю, давай кричати — хто голосніше? Яку мені пісню заспівати, Олесю? Давай удвох співати! Хочеш?

— А ось ми тобі зараз заспіваємо!

І перед Павликом з'явився Євгешка, а з ним Бицик і Гіронька.

— Починай, хлопці! — махнув рукою Євгешка. І перший вивів чудовим голосом, який зветься "козлетон" і якому, безперечно, позаздрив би навіть галаган баби? Лизавети:

Молодий молоду

Посадив на льоду.

Уставай, молода,

Бо холодна вода!

— Від імені піонерського загону ми даруємо женихові Павликові Голубу та його молодій оці квіти — реп'яхи, бузину, лопухове листя та кропиву.

Євгешка простяг Павликові жмут бур'яну, а Бицик і Пронька знову гукнули:

Молодий молоду…

Натхненно гукнули, з піднесенням, наче співали дует з відомої опери. З цього легко зробити висновок, що Бицик не обмежував своїх здібностей полюванням на сома, а Проньку захоплювало не тільки добриво, огірки й гарбузи. Його різноманітний талант з силою виявився на наших очах у галузі мистецтва.

Очі в Павлика заблищали. Але це не було захоплення від дуета. Аплодувати Павлик не збирався. Навпаки, він стиснув кулаки і явно лагодився підмінити високе мистецтво співу низькоякісними вправами з боксу. Та Олеся не зівала. Вона враз опинилась біля хлопчаків.

— Що ти сказав? Повтори, я не чула, — тихо, але досить виразно звернулась вона до Євгешки.

— А те сказав, що він — твій жених, і раджу вам поцілуватися!

— І поцілую. Дивіться!

Вона раптом обняла Павлика і міцно поцілувала його в щоку.

Це скоїлось так несподівано для Євгена і його помічників у справі помсти, що він просто розгубився, отетерів. І вся постать, і обличчя його набрали такого виразу, що в мене не вистачає слів описати це. Може, хто з вас, дорогі читачі, прийде мені на допомогу і надішле малюнок, де відобразить у цю хвилину Євгешку Зуба. Найкращі малюнки будуть обов'язково вміщені при наступному виданні цієї книжки.

А Олеся, насупивши брівки, гнівно говорила:

— Про женихів співаєте, а дерева на вишку й досі немає. Ех ви, солісти! Не жених Павлик, а винахідник! А ви?

І коли відбувалася ця сцена на кручі над Дніпром, на колгоспну пасіку прибіг Кузька. Дід Галактіон лагодився збирати рій. А збирав він його завжди в кожусі й у валянках. Така вже вдача дідова. Він вважав, що бджоли бояться кожуха й не кусають, а валянки — це для того, щоб не чули бджоли людської ходи, коли порається біля вуликів.

Кузька прибіг і лагідно попросив:

— Діду Галактіоне, ось скиньте-бо валянок!

Дід подивився на хлопця так, наче бачив перед собою не Кузьку, а крокодила.

— Діду, однісінький валянок! Я ж не прошу, щоб ви скинули обидва.

І уявіть собі, уявіть, дорогі читачі, рішучість нашого слідопита. В одну мить він нахилився і стяг валянок з дідової ноги! Уявіть, як дід Галактіон затанцював на одній нозі чи то трепака, чи то польки, вигукуючи якісь слова. Давайте зробимо вигляд, що не чуємо їх, цих

слів. А драний черевик уже майнув у повітрі і намагався будь-що-будь осідлати дідову ногу. Але це не вдалося.

— Ні, діду, ви не хуліган! — з глибоким жалем промимрив Кузька. А за півгодини він уже скаржився піонервожатому:

— Не везе мені, Василю. Не щастить, хоч плач. Сто ніг переміряв, ні на одну не прийшовся черевик. Але не буду я Кузькою, не буду слідопитом, коли…

— Та стривай, не гарячися. Сто ніг, ти кажеш? А на свою, на свою ти міряв?

— Ні. Та навіщо? Я ж і сам знаю, що я не хуліган.

— А ти все-таки приміряй. Для певності.

Кузька почав узуватися у драний черевик. І зненацька він, червоний і спітнілий на виду, розгублено прошепотів:

— Що ж це? Га? Якраз на мене!..

Це був провал. Колосальна невдача. Ганьба. Насмішка. Глузування долі. Тієї самої долі, на яку нарікають усі невдахи, хоч доля ніколи не брала на себе обов'язку допомагати дурням у їхніх справах.

Але Кузька не був дурнем. Це видно хоч би з того, що невдача з драним черевиком не зломила його енергії. Він дав слово перед усіма піонерами, що знайде хулігана. Перша нитка урвалася. Але він, Кузька Пічкур, повинен знайти іншу нитку, яка вже напевне приведе й до клубочка.

Того ж дня Кузька чесно розповів Олесі, чим закінчилася історія з черевиком.

— А все ж таки ми повинні викрити хулігана, — урочисто заявив він. — Ти ж подумай, Олесю, що той хуліган може, завжди серед нас, у піонерському загоні. У лісі він як бандит, кидає камінюку на піонерку, а тут, у нас, удає, що він зразковий член піонерської організації, і всі ми йому, віримо, кракогузові.

Не знав Кузька, не знала Олеся, і ніхто з дітей не знав, що за якихось півгодини хуліган сам себе викриє, завдяки одному необережному вчинкові.

* * *

Усі піонери зібрались у ленінській кімнаті. Олеся сидить за столом і пише. У дітей блищань від хвилювання очі. Як же не хвилюватись? Який маленький оцей аркуш паперу! І навіть чорнильниця не повне! Чи вистачить паперу, щоб списати на нього всі/свої думки? Як висловити всі свої почуття на цьому невеликому білому аркуші?

Олеся від напруження висунула кінчик язика. Це дуже допомагає від несподіваної клякли.

— "Дорогий Павле Петровичу!" Є, хлопці. Далі!

І всі навперебій почали диктувати, перебиваючи одне одного, обступивши з усіх боків Олесю, стежачи за кожним рухом пера.

— Ми, піонери колгоспу "Дніпровський ударник"…

— Робимо вишку!

— Водну вишку!

— Водохід!

— Голова колгоспу не дає нам дерева...

— Йому все ніколи.

— Все обіцяє, а не дає!

— Не так! Він думає, що вишка — це дрібниці...

— І дурниці!..

— Хлопці, а про гусака забули! Про Капітана Капітанича! Напиши, Олесю, що я викохав гусака — найкращого в районі!

— А я — гарбузи! Напиши — гарбузи в Проньки — вво! І огірки теж — вво!

— А я — Наталя, і я буду лікаркою. Тільки в мене немає трубки й окулярів!

— Не пиши цього. Лікарі бувають і без окулярів!

— А про сома! Напиши — Бицик обов'язково впіймає сома! А Матільда тепер має аж шістнадцятеро поросят!

— "І приїздіть до нас, Павле Петровичу! Ми вам покажемо водохід!"

— "Покуштуєте огірків з Проньминої грядки. І ше є у нього підзорна труба. Вона справжня-справжнісінька, тільки розбите скло..."

Дід Галактіон поважно скинув картуз і сказав:

— Пиши, онучко: "Привіт вам Павле Петровичу, на многі літа від діда Галактіога, котрий пасічник у колгоспі. Мед у нас чистий, як сльоза, котрий жовтий, — із гречки, а котрий білий, як сметана, — із пахучої липи".

Дід Галактіон змахнув сльозу — схвильований і розчулений, — і закінчив:

— Пиши, онучко: "Шістдесят років їздив дід Галактіон на чужих волах, а тепер має Дід Галактіон три трактори в колгоспі, чотири машини-водохід і купує собі дід Галактіон велосипед на двох колесах, котрі з шинами, а всередині повітря і спереду руль".

Коли скінчили листа і критичним оком перевірили писання, всі гучно заплескали в долоні, бо лист був дуже хороший і чисто написаний, лез жодної помилки і клякси. І всі по черзі почали ставити свої підписи.

Перша підписалася Олеся, другий — дід Галактіон (він хоч не піонер, так характер у нього піонерський), третій — Кузька. Він, як йдичить "слідопиту", поставив замість підпису якісь незрозумілі знаки (між нами кажучи, це були звичайні літери, але такі криві й горбаті, що скидались на таємничі умовні знаки — Кузька з письма частенько має незадовільно).

Дали — Павлик. І тут. Тут Вибачте, я хвилююсь. Тут трапилась неприємна історія. Дуже неприємна історія для Павлика…

Перед тим, як узяти ручку, хлопчик витяг з кишені хусточку. Звичайну хусточку і почав витирати нею пальці. Павлик прийшов сюди просто з свого сарайчика, просто від водохода, і на пальцях у нього були сліди фарби.

І ось… ось Олеся раптом ступила крок уперед. До винахідника. До Павлика… Її очі були розширені. Наче побачила дівчина щось страшне. А проте вона дивилась тільки на хусточку в руках у Павлика, на білу хусточку з синьою мережкою.

— Це… це твоя? — глухо, майже пошепки, спитала вона.

Мов вітрець який майнув над головами дітей, і стало раптом тихо-тихо… В цій тиші приглушено прозвучав голос Павлика:

— Мо… моя.

— Неправда! Це та сама хусточка… Моя! Вона зникла тоді, в лісі, коли я впала непритомною. Вона була з пряниками…

— Я не знав… Слово честі — не знав!

— Ти не знав? Ще й слово дає! Коли в тебе хусточка — це доказ! — гукнув схвильований, збуджений Кузька. — Ти і є хуліган! Ти вдарив Олесю! Не дати на ньому на підпис листа! Геть від нас! І водохода твого нам не треба.

Другої половини слова Кузька не встиг вимовити. Просто перед його очима зненацька з'явилось червонобоке, привабливе яблуко.

— Ростемо, Кузько? Візьми яблучко… З'їж. Прохолонь трохи…

Кузька мимохіть узяв у піонервожатого яблуко і розгублено подивився на хлопців — чи справді з'їсти, чи це тільки жарти?

Василь непомітно ввійшов раніше і чув усю розмову. Він звернувся до Павлика.

— Скажи, Павле, де ти взяв цю хусточку?

— У лісі. Я знайшов її… Ні, не знайшов. Мені її приніс Куцак. У зубах…

— У зубах? — знову вигукнув Кузька. — Ловкий у тебе Куцак, хусточки з пряниками приносить! Хто цьому повірить? Ми хулігана скрізь шукали, я черевік на сто ніг приміряла, а він, хуліган, ось перед нами!

— Хлопці, не гарячіться. Почекайте, — сказав піонервожатий.

— Чого чекати, Василю? Все ясно: хуліган — він.

Любі читачі, ви пам'ятаєте, звичайно, історію з хусточкою? Пам'ятаєте ніч у лісі під Івана Купала? Чи думав ч, хто з вас, що ця хусточка знову так несподівано з'явиться з Павликової кишені для того, щоб обвинуватити Павлика в хуліганському нападі на Олесю? Ви знаєте, що коли б хустина вміла розмовляти, вона, напевне, посвідчила б, що Павлик ні в чому не винуватий. Справжній винуватець сидить зараз між дітворою. Ви добре пам'ятаєте його ім'я, його обличчя то червоніє, то блідне, його очі бігають на всі боки, як спіймані мишенята. Він піонер. Напевне, він зараз устане й розповість усе, як було.

І справді всі почули голос Євгешки:

— Хлопці… Стривайте… Я скажу…

Все стихло. Всі дивились на Євгешку. І всі побачили, як він раптом зіщулився, зігнувся, наче живіт у нього заболів, і промимрив:

— Та ні… Я нічого… Шкода Павлика. Факт…?Повернувся і важко пішов на своє місце. Піонервожатий пильно подивився йому вслід, потім голосно сказав:

— Хлоп'ята, і вишка, і водохід — наша загальна справа. Ніхто з вас не повинен ображати Павлика. А про його вчинок ми поговоримо на зборах загону.

Павлик зблід. Він тремтів від страшної образи. Він знав, що Олесю хтось ударив каменем і Кузька шукає хулігана, але про хусточку, про хусточку він почув сьогодні вперше.

Власне кажучи, той випадок, коли Куцак приніс у зубах хустину з пряниками, трапився давно, але хлопець ніколи не думав, що цей гостинець належав Олесі. Заклопотаний невдачею з водоходом, Павлик нікому не розповів про таємничі пряники і незабаром зовсім забув про них. Але в кишені лишилась хусточка.

* * *

Євгешка гаразд уявляв, як це було. Коли він ударив у лісі Олесю й вона впала, зомлівши, тут напевне трапився Куцак і, схопивши хустину з пряниками, приніс її Павликові. Павлик не бреше. Він справді — не хуліган. Не хуліган і він, Євгешка. Він-боягуз. Треба признатись, розповісти все, як було! А от Євгешка нього не може. І з того часу, як усі відвернулись од Павлика, з того часу великий тягар упав Євгешці на груди. Він не може дивитись у вічі товаришам, уночі йому сниться Павлик, який дивиться докірливо з нічної темряви.

Так жити — страшно, і страшно признатись, до муки соромно признатись до товаришів і сказати: "Не Павлик винен, а я..."

Було колись — плив Євгешка Зуб на великому кораблі, у великому морі. Хлюпали ласкаві зелені хвилі, сміялися дзвінко товариші, сонце сміялося. І раптом шторм. Буря розбила корабель, усі загинули, і тільки Євгешка врятувався. На невідомий острів викинуло його море, і ось він, як Робінзон, стоїть самотній на пустинному березі і з тугою дивиться на непривітні розбурхані хвилі.

Ось таке почуття в Євгешки. Ви ходить задумливий, — раптом у нього не стало жодного товариша. Нікому він не може сказати правду, а та правда гнітить хлопця, рветься з грудей.

Єдиний приятель у Євгеніки тепер — Капітан Капітанич. Тільки гусакові він розказує все.

— Драстуй, гусачок. Як поживаєш? Га? А я, брат, погано. Факт. Історія трапилась, гусачок.

Гусак гелгоче, витягує довгу шию.

— Не розумієш ти, гусачок. Ти — дурень, Капітан Капітанич, нерозумна ти тварина. Думаєш, мені не шкода Павлика? Всі його хуліганом тепер звуть. Але я тобі признаюсь, хто в цьому винен. Тільки ти мовчи. Ні-ко-му!.. Ні, краще я й тобі не скажу.

І Євгешка йде до Дніпра, сідає на березі, на гарячому піску, і кидає в воду камінці. Хай кидає, цим він нікому не заважає, але ми з вами знаємо, дорогі читачі, що легше від цього Євгеніці не буде. Відверто кажучи, цей Євгешка Зуб починає мені не подобатись. Одна справа бути боягузом, але коли отак підводити свого товариша, це вже, знаєте, справа інша.

Павлик теж раптом залишився без приятелів, самотній. Єдина радість тепер у нього — водохід. Правда, винахідник не розмовляє з ним так, як Євгешка з гусаком, але водохід для Павлика, наче рідний брат. Такі вони вже є, винахідники. Люблять усякі машини. А найбільше ті, які зробили власними руками.

І хоч яка несподівана халепа впала на Павлика, хоч як йому важко на серці, а водохода не кидає. Гвинтики, шпунтики, коліщатами коліщатка — підкручує їх Павлик, вдосконалює, підчищає, змазує свинячим салом. Учора мати скаржилася:

— Ти, Павле, якісь там водогін майструєш; а звичайної пастки на мишей зробити не хочеш. Щодня сало тягають. Якісь миші повелися незвичайні — ніколи не чула, щоб отак цілими шматками сало крали…

Павлик тільки носом чмихнув — він тільки що сховав за пазуху чималенький шматочок. Такі вже вони — винахідники. З'їсти не з'їсть, а гвинтики-шпунтики обов'язково змаже.

І сьогодні, як звичайно, порався Павлик біля водохода. Багато роботи. Невдосконалена ще машина. Далеко ще їй до серійного виробництва.

А двері в сарайчик тихо розчинилися. Глянув Павлик, і чомусь його серце так застукало голосно, так застукало…

На порозі стояла Олеся. І чомусь похнюпився Павлик. І Олеся похнюпилась, мовчки стоїть біля порога, в руках волошки сині, і вона з них пелюстки зриває.

Павлик навмисне зацокав молотком, з перебільшеною увагою розглядав якісь коліщата. І тоді ворухнулись губи в піонерки:

— Павлику..?Мовчить Павлик, цокає молотком.

— Павлику, я прийшла… Мені дуже шкода тебе, Павлику. Чому ти не хочеш признатись? Скоро лист буде від товариша Постишева. Ти, Павлику, зробиш водохід, ми тобі простимо, Павлику… Вишку збудуємо. Свято в нас буде спортивне. Ти ж був хорошим піонером!..

І враз шарпнувся Павлик. кинув молоток.

— Був і є! І нічого я не знаю! Нічого! Чого ти прийшла? Ти не віриш мені? Не хочу я з тобою говорити! Не хочу!

Олеся різко повернулась і зробила крок до дверей. Що їй залишилось? Піти! Як образливо — прийшла щиро, по-піонерському поговорити, а він… він…

Олеся взялася за дверну ручку. Як боляче щемить серце! Невже вона зараз піде, а Павлик залишиться знову — один, самотній? Ат, навіщо жаліти їдкого? Хуліган він! Недостойний бути піонером!

І інша думка вже зринає, народжується в куточку серця. "А що, коли Павлик і справді не винуватий?" Ні, цього не може бути. Хусточка в нього… Хусточка. Це такий доказ, що ніякого сумніву не викликає.

Але чому так важко? Чому щемить серце?

Олеся озирнулась, рішуче підійшла до верстака і хутко поклала на нього пучок синіх волошок. Крутилась і вийшла.

Сині волошки лежали на верстаку. Ті волошки, що їх корінням виполюють з колгоспних ланів. Десь на обмілках, на узгір'ях над Дніпром нарвала їх Олеся.

Павлик торкнувся квітів. Пішла Олеся. Стиснулось серце — як боляче! Стиснулось у маленьку грудочку.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

розповідає про відповідь Павла Петровича Постишева піонерам, про спортивні вправи діда Галактіона на велосипеді, а також про трагедію з картузом вищезгаданого діда

Під пальмами Бразілії, Де сонце сіє жар, Проходить дон Базіліо, — Знеможений поштар.

Ці відомі вірші напевне не про Нашого поштаря. Його звуть не дон Базіліо, а зовсім навпаки — Венедикт Валентинович. У давні часи, коли ще був живий батько Венедикта Валентиновича, жив у селі піп — отець Лука. Великий жартун був піп Лука. Хрестячи немовлят, він давав дітям бідняків зовсім незвичайні імена, такі, що й вимовити їх було важко селянам: Феоктиєт, Поліевкт, Німфолора, Гервасій, Епамідон, Анемподист. Тільки заздалегідь, добре заплативши попові за хрестини, можна було його власкавити: дочка буде не Євпистимія чи Каздоя, а просто — Марія.

У батьків нашого поштаря не було чим підмастити попа, і він дав ім'я немовляті — Венедикт. (Дехто кликав поштаря по-своєму — Індик Валяйтинович).

Так ось. Польовою дорогою мчав на новенькому велосипеді колгоспівський поштар Венедикт Валентинович. Шкіряна сумка з листами висіла в нього на боці, поштар щосили крутив педалі. Це був той самісінький поштар, що колись привіз листа дідові Галактіону від онучки Олесі.

Венедикт Валентинович хутко їхав мимо густої вусатої пшениці, мимо житнього океану. Океан виразно починав жовтіти. Пшениці стояли повноколосі, налляті молоком. Ще тиждень, і застрекочуть тут жниварки, закипить буйна праця. Ай, урожай! Ай, який урожай!

Арка з білої берези охороняє в'їзд до села. Біля сільради Венедикт Валентинович молодцювато скочив з велосипеда. І тут побачив він діда Галактіоиа.

— Діду Галактіоне! Передайте листа піонерам! Не загубите, діду?

— Щоб дід Галактіон та загубив? У мене півтораста вуликів, сину, і то не загубив досі жодного!

Дід обережно заховав листа за підкладку свого знаменитого картуза. А поштар, залишивши велосипед біля типу, пішов у сільраду, на ходу відкриваючи сумку.

Дід Галактіон підійшов до велосипеда. Машина тягла його до себе, як магніт. Весело блищали на сонці нікельовані частини. Дід погладив мозолястими пальцями нікель, обережно здмухнув з руля пилюку, цмокнув губами. А це вже певна ознака, що дід Галактіон надзвичайно захоплений. Даремно він ніколи не буде отак цмокати.

Глянув дід в один бік вулиці, у другий. Нікого. Глянув на двері сільради — затримався Венедикт Валентинович. Обставини склались якнайсприятливіше. Дід зважився. Хутко ступив на перелаз, ближче підтяг машину. Ще мить — і дід опинився верхи на велосипеді… Він міцно вчепився за руль і щосили натиснув на педалі. І раптом… раптом велосипед поїхав з гірки!

Дід Галактіон з відчайною рішучістю крутнув руль. Велосипед звернув у провулок і, все збільшуючи швидкість, помчав просто до Дніпра. Перед розгубленим дідом майнула широка синя смуга води. Дідові ноги зірвались з педалей і бовтались тепер у повітрі.

Дід робив героїчні зусилля зупинити велосипед, але він з неймовірною хуткістю, набравши розгін, котився до річки. За коротку мить дід устиг спом'янути міцним словом усю нечисту силу. Але це не зупинило велосипеда. З розгону він шубовснув у воду і звалився набік. Хвилі покрили дідову голову.

Коли мокрий дід Галактіон витяг на берег зрадливу машину, перша його думка була: чи немає свідків цієї події?

Але свідки були. Велосипед промчав мимо грядки, де провадив свої агрономічні досліди над гарбузами Пронька. Він усе бачив. Хлопець перескочив через тин і побіг за відважним велосипедистом. Але догнати

діда йому не пощастило. Пронька почув ззаду крики. До ріки щодуху бігли Олеся, Наталя й Кузька на чолі з Венедиктом Валентиновичем. Виявилось, що поштар теж побачив у вікно дідові вправи на велосипеді і вискочив на вулицю. Вже по дорозі до нього приєдналася дітвора.

Дід Галактіон стояв у юрбі дітей. Поштар схопився за велосипед. На щастя, його не було попсовано.

— Ай, діду, ай, діду, — повторював раз у раз Венедикт Валентинович. — Скупатись закортіло? Ай, діду!..

Але діда чекала ще більша неприємність. Ні, це був справжній удар, непоправне лихо!

— Давайте листа, діду Галактіоне! Листа! Від товариша Постишева! — гукали Олеся, Кузька й Наталя.

— А як же! Є лист! Є!

Дід Галактіон хотів скинути картуз. Але тільки тут він помітив, що картуза не було.

— Картуз! Головний прибор! З японської війни зберіг! — спантеличено вимовив дід.

Він кинувся до води. Але ніде не було помітно жодних ознак картуза. "Головний прибор" діда Галактіона навіки сховав Дніпро.

* * *

Йосип Максимович Макота увійшов до правління колгоспу і задоволено кахикнув. Кімната нагадувала бойовий штаб. І так, як колись до бою, готувався старий червоний партизан Йосип Макота до

жнив. Усі були на своїх місцях. Бригадири заздалегідь склали списки своїх бригад. Жниварки відремонтовано. За три дні вони виїдуть косити жито. Пшениця ще може постояти днів сім. Усі строки точно вираховано. Урожай багатющий. Йосип Максимович посміхається в жовтуваті від тютюну вуса.

— В'язальниці всі вийдуть? — спитав у бригадира Терентія Савчука. — Піонервожатий говорив з учнями про збирання колосків? Хто сьогодні в польовому дозорі? А на вишці?

І зненацька Йосип Максимович, щось згадавши, хутко сів до столу. Незадоволено настовбурчились рудуваті вуса. Голова колгоспу нишком себе вилаяв.

— А на вишці? — повторив він. — Вишка… Що? Піонери чергуватимуть? Тт-ак… Слухай, Терентію, там у нас за клунею дошки є…

— А є.

— І взагалі дерево.

— А є.

— І обаполи є?

— А є і обаполи.

— Гукни мені, будь ласка, завгоспа. Або стривай, не треба. Я напишу йому записку.

Йосип Максимович хутко написав:

"Дмитре Гавриловичу, негайно видай піонерам дощок і завтра ж зранку відряди двох теслярів на допомогу". Подумав і дописав: "Щоб була піонерам водна вишка на 100 (сто) процентів".

І тут же, легко зітхнувши, Йосип Максимович ще раз тихенько вилаявся: "За жнива клопіт, а про піонерську зміну забув, ослячі вуха!" Зринули в уяві дитячі радісні оченята.

— Хороші діти, — сказав уголос. — Водну вишку їм? Га? Бойовий народ!

Цієї хвилини з бряжчанням відчинилось вікно, і в кімнату просунулась голова піонервожатого Василя. Він відсапувався, мов ковальський міх, від швидкого бігу, обличчя його розчервонілось, спітнілий чуб прилип до лоба.

— Йосипе Максимовичу, я з Заячого вибалку! Біда, Йосипе Максимовичу… Пшениця… На пшеницю…

— Та швидше кажи, в чому річ? — і збентежений Ма-кота, вискочивши з-за столу, вже на ходу насував картуза.

— На пшеницю ковалики напали!.. Колосків не видно! Я мобілізував піонерів!

— Давай коня! — вже надворі гукнув Йосип Максимович.

Поява коваликів, або жука-кузьки, була несподіваним лихом. Коли не вжити рішучих заходів, шкідливі жучки можуть переполовинити пшеницю, найкращу, найдобірнішу пшеницю.

Коли Йосип Максимович прискакав верхи у Заячий вибалок, там уже було кілька десятків хлопців і дівчаток. Ще здалека побачив голова колгоспу чорні крапки на фоні зеленого килима пшениці. Хлопчики й

дівчатка йшли широкою ланкою, визбируючи в пляшки коваликів. На дорозі стояло кілька цеберок з водою, а води не видно, у цеберках бовталась якась руда маса. Це були ковалики — невеличкі жучки з жовтими крильцями, з чорними витягнутими ніжками.

— А, капость! — злорадіємо вимовив Йосип Максимович і гукнув до дітей:

— Тільки пшениці не толочіть! Руками розгортайте колоски, не наступайте на стебла. І топіть їх, клятих шкідників, топіть!

Усюди на колоссі, міцно вчепившись ніжками, непорушно сиділи рудокрилі жучки. "Напевне, вранці налетіли", — подумав Макота. Тієї миті він відчув справжній фізичний біль, уявивши, як тисячі коваликів з насолодою смокчуть ніжне пшеничне молочко.

Олеся обережно розгортала високі стебла пшениці. Вусате колосся легенько кололо руку; спочатку було гидко брати шершавих жучків, вони ворушили ніжками, чіплялись за пальці, вперто не хотіли пролазити у вузеньку шийку пляшки. Але незабаром звикла і вже працювала хутко і вправно. Проте на серці в Олесі було неспокійно. Павлик не прийшов на поле. Згадала піонерка про поцілунок і почервоніла від образи. Кого цілувала? Хулігана, нападника. А він мовчав, притаївся. А що, коли Павлик каже правду? Що, коли він і справді невинуватий?

І так захотілось Олесі, щоб усе з'ясувалося, щоб ніякої хусточки не було, щоб можна було піти до Павлика, сісти поруч із ним на кручі над Дніпром, говорити про водохід, про вишку!..

Але не тільки одного Павлика не було на полі. Бицик теж не прийшов збирати коваликів. Того дня дід Галактіон відкрив Бицику цікавий виробничий секрет. Секрет безпосередньо стосувався дніпровського сома. Дід Галактіон сказав, що є один певний і справжній

засіб упіймати вусате страховище. Для цього треба наживити на гачок смажену на баранячому лої ніжку здохлої жаби. Засіб справді навдивовижу простий. Саме в оцій простоті і полягає його геніальність. Тут не має ніякого значення навіть те, яка це була ніжка — ліва чи права. І ніякого вміння чи якихось професійних навиків тут теж не потрібно. Єдине, чого вимагає цей засіб, — це вміння непомітно вкрасти в матері сковорідку і трошки баранячого лою. Коли хто з вас, любий читачу, гадає, що можна любісінько обійтись без сковорідки і без лою, той глибоко помиляється. Той не враховує соминого смаку, його делікатного нюху і складної соминої психології.

А втім, не будемо сперечатись. Дід Галактіон, хоч і не рибалка, але його порадою в цій галузі не можна нехтувати. Відомо, що дід діда Галактіона, покійний Дементій, був славетним риболовом; він ловив у давні часи сомів такого розміру, що теперішні соми — просто ліліпути! Отже, премудрості риболовецької справи дід Галактіон, напевне, позичив у свого діда. У всякому разі Бицика це найменше цікавило. Головне те, що він має тепер певний засіб упіймати нарешті страховище, яке ще недавно намагалось поснідати Євгешчиним гусаком.

Сонце вже котилось до обрію, коли Бицик прийшов до Дніпра. Хлопець любовно насадив на гачок жаб'ячу лапку. Товстий шнур із грузилом хутко пішов у глибочінь. Бицик сидів і чекав. Над водою літали бабки, інколи скидалась риба, сповнюючи серце юного риболова солодким тремтінням. Десь далеко, на протилежному березі, хтось довго й настирливо гукав на перевіз. Луна котилась рікою, на фермі мукали корови, ще трохи. — І вечірнє сонце сховається за далеким лісом на обрії.

Сом не з'являвся. Бицик терпеливо чекав. Хіба це первина риболовові — чекати? Сонце нижче й нижче. Бицик злегенька сіпнув за шнур. І раптом у хлопця перехопило дихання. Хоче Бицик дихнути — і не може. Хоче закричати — слова завмирають на губах. Шнур натягнувся, як струна на балалайці. Щось міцно вчепилося за нього. Бицик ураз

догадався, в чому річ. Страшний сом сидів на гаку. Жаб'яча ніжка допомогла. З силою сіпнув хлопчина за шнур. Даремні зусилля! Не такий сом упіймався, щоб відразу його витягти! Чи не перейде він сам у наступ і чи не потягне на дно до себе риболова? Від страховища можна чекати всього!

Бицик був дуже необережний. Він підійшов до самісінької води, схилився над глибочінню. Обома руками схопився за шнур, зціпив зуби і ще раз сіпнув, напруживши всю свою силу. Чорна голова сома з'явилася на поверхні.

— Ні, це не голова… Що це? — Бицик схопив руками здобич. Це був картуз діда Галактіона…

* * *

Вечірнє сонце вже торкнулося обрію, коли Бицик прибіг на поле у Заячий вибалок. Товариші зустріли його докорами. Як же не докоряти? На фронті боротьби за врожай вони воюють з коваликами, а один з бійців, піонер Бицик, виявляє обурливий саботаж, явне дезертирство!

Найбільше обурювався Кузька. Він поставив питання руба:

— Відповідай, ти — піонер чи ні??Бицик так само руба відповів:

— Взагалі, не тобі це питати, а спитають мене збори загону. І я скажу — піонер, і точка!

— А які докази?

— Ось мій доказ!

Бицик з торжеством подав хлопцям лист. Це був той самий лист, який зник укупі з картузом діда Галактіона.

Впіймавши таку несподівану здобич, юний риболов хутко знайшов за підкладкою картуза лист. Не витрачаючи часу на марні міркування, Бицик почепив картуза сушитись на кущ верболозу, а сам із листом стрімголов побіг до товаришів. У дорозі лист висох, і коли піонери розірвали конверт, вони знайшли в ньому акуратний аркушик паперу з надрукованими на машинці короткими рядками.

Хвилюючись, Олеся голосно прочитала листа.

Павло Петрович Постишев бажав піонерам успіху в будуванні вишки, писав, що, коли буде в колгоспі, обов'язково подивиться і на водохід, і на чудового гусака, неодмінно покуштує огірків із Проньчиної грядки і запашного липового меду, про який писав дід Галактіон. Наприкінці листа товариш Постишев просив дітей звернутись від його імені до Йосипа Максимовича, щоб дерева на водну вишку він дав якнайшвидше.

— Від товариша Постишева! Від Павла Петровича! — схвильовано проказав Йосип Максимович. — Дорогі піонери! Та ми ж умовились уже з вами. Буде вам дерево, і вишка буде, двох теслярів даю на допомогу!

Йосип Максимович знайшов у кишені записку до завгоспа й передав її Олесі.

— Від Павла Петровича! — повторював він без кінця. — А як же — на з'їзді за одним столом сиділи!..

Це був радісний день. По-перше, було знищено в Заячому вибалку хижу орду коваликів. По-друге, піонери сьогодні читали листа від улюбленого свого друга. Але хоч як допитувались вони в Бицика, яким чином потрапив йому в руки лист, риболов тільки сопів і коротко відповідав, що, мовляв, усякі подробиці тут зайві.

Він, безумовно, мав рацію. Який же мисливець буде розповідати, що він стріляв у ворону, а влучив у корову? І коли я вам розповів про всю цю історію з сомом і картузом, то я покладаюсь тут виключно на вашу скромність, дорогі читачі.

Коли хлопчики і дівчатка з веселими піснями повертались додому, дід Галактіон теж повертався з пасіки. Він ішов берегом ріки, йшов простоволосий, повторюючи нишком черговий рапорт про рої, котрі вилетіли за день і котрі взяті без перешкод, і про синю та червону фарбу для нових вуликів.

Пустотливий вітрець з Дніпра бавився дідовою бородою. Дід ішов з непокритою головою, бо ви самі розумієте, що ніякий "головний прибор" не може замінити дідові знаменитого картуза. Проте хоч яка була важка втрата, але сите гудіння бджіл, десятки нових вуликів і мед, жовтий янтарний мед — символ добробуту — розвіювали дідові думки про загублений картуз. Скажемо просто — ніколи дідові думати про це. Щовечора, повертаючись із пасіки, дід Галактіон відчував себе молодшим років на двадцять, інколи й на тридцять — усе залежало від кількості взятих за день роїв і нових вуликів.

Старий пасічник ішов і навіть наспівував стиха пісню:

Через доли, через гори

Йшла дивізія вперед,

Щоби з бою взять Примор'я,

Білі банди вибить геть.

Розвівався стяг червоний,

Наче кров із свіжих ран.

Йшли завзяті ескадрони

Приамурських партизан.

Дід бадьоро марширував у лад пісні. Зненацька хтось привітався до нього в сутіні прибережного верболозу.

— Добривечір, — обізвався дід Галактіон. — А що ти там поробляєш, добра душа, не впізнаю, хто ти...

Невідомий, сховавшись у верболозі, ритмічно похитував головою і не відповідав. "Чудасія", — подумав дід.

— А що поробляєш, чоловіче? — повторив.?І знову мовчання.

"А, та це дурний Тодосик, — догадався дід. — Від народження не при своєму розумі. Ох, горе!".

— Здоров, Тодосику! Ходімо додому. Додомку ходімо, кажу.

Дід підійшов ближче і тільки тут побачив, що в "Тодосика" ні рук немає, ні ніг. Самий картуз хилитається на кущі.

— Картуз! Та невже ж... З японської війни зберіг... — радісно вихопилося в діда. Тільки тепер і зрозумів дід Галактіон, що для повного спокою й повного щастя йому не вистачало саме його бойового картуза. Побажаємо ж старому пасічникові, щоб він ще довгі-довгі роки носив свій славетний "головний прибор", який і в огні не горить, і у воді не тоне!

У картузі рапортував про пасіку того вечора дід Галактіон. У картузі!

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

такий короткий, що автор ледве встиг розповісти про піонерські збори з приводу вчинку Павлика та про Євгешку, який воює з будяками і, нарешті, приходить у сарайчик до винахідника

Рано-вранці вийшов піонервожатий Василь у садок. Він підійшов до своєї Любимої яблуні, до Бергамоти Федулівни. Це була висока яблуня-скороспілка, і коли Василь злегенька потрусив її, відразу ж із верхівки зірвалось яблуко і стукнуло піонервожатого по голові.

— Так далі не можна, — вголос сказав Василь. — Треба цьому покласти край.

Але не речення ніяк не стосувалося нечемного яблука. Піонервожатий думав про Павлика Голуба. На винахідникові й досі лежала пляма. І досі діти звуть Павлика хуліганом, але він не хоче признатися, не хоче чесно розповісти, як він ударив у лісі Олесю і відняв у неї хусточку з пряниками.

— Коли Павлик невинуватий, не можна його ганити, — знову вголос сказав піонервожатий. — Коли винуватий і не признається, треба так вплинути на хлопця, щоб він нарешті сказав правду.

Василь безперечно міркував правильно. Але як вплинути? Який шлях знайти? Того ж дня піонервожатий зі?брав учнів.

— Ну, хлоп'ята, як? Ростемо? Ого-го, чудово! На повний голос! Коваликів перемогли, вишка незабаром Петрович листа написав. Хоробрими назвав, мужніми. Ну як?

Він дивився на дітвору сміхотливими, трохи примруженими очима (сонце світило йому просто в обличчя) і занурював пальці в гарячий сипучий пісок.

Збори відбувалися на березі Дніпра, в затишку прибережного верболозу. Піонери вже встигли роздягтися і сиділи в трусах, з лопуховим листям на голові від сонця.

— А тільки ось що, хлоп'ята. Питання про Павлика. Треба, щоб він працював з нами. І... треба, мабуть, допомогти йому закінчити водохід... Як ви гадаєте? Хто бере слово?

Почувши про Павлика, Олеся знову відчула незвичайний неспокій. Її мучив сумнів. І коли Василь заговорив про те, що Павлик повинен бути в колективі і працювати з усіма, Олеся першою підтримала цю думку.

— А як же з хусточкою? — вихопився Кузька. — Простити йому хуліганство?

— Друзі, ми будемо справжніми піонерами, коли зуміємо так уплинути на Павлика, щоб він признався, — сказав Василь. — Тільки в нашій шоферській сім'ї Павлик зрозуміє свій вчинок. Хіба це невірно?

Збори скінчились у Дніпрі. Від дитячого галасу й плюскоту води всі соми розбіглись в усі боки на сто кілометрів, і тепер Бицику, напевне, вже не здобути слави

Євгешка теж був на цих зборах. Але він не купався. Невесело було Євгешці. Він почував себе страшним злочинцем. Він був ніби чужий між своїх товаришів.

Євгешка без мети блукав берегом ріки. З криком літали чайки, стрілою пронісся синій яскравий зимородок.?Хлопець заздрив і чайкам, і зимородкові. А яструбові у блакитному небі — гостродзьобому хижому яструбові. У них єдина турбота — знайти здобич, нагодувати пташенят. Їм немає ніякого діла до Павлика, до зборів.

Павлик… Що з того, що тепер його ніхто не буде ображати, ніхто в вічі не називатиме хуліганом? Усі переконані, що він — злочинець. А справжній хуліган притаївся, мовчить.

"Та хіба ж я хуігіган? — думає Євгешка. — Не хуліган я, а боягуз! Ось хто я…" А яструб ширяє в повітрі широкими кругами. Хоробрий він, сміливий — яструб! Ех, чому я не хоробрий?"

На кручі росте висока кропива, червоніють квіти будяків. Ні, це не будяки. Це білогвардійське військо раптом вихопилося з-за горбочка. Попереду товстий генерал на білому коні. "Гей ти, отамане, налітай! Гей, біла гвардія, Євгешку ніхто не переможе!"

Розмахуючи палицею, Євгешка врізався в гущу ворогів. На всі боки полетіли збиті головки будяків, покірно лягла скошена кропива.

— Гей ви! Налітай! Я — Ворошилов! Я — Будьонний! Ай!

Будяк боляче вколов руку.

— А, ви кинули бомбу? Я не здаюся! Ніхто не переможе Бульонного!

Спекою південною нас сонце не бере.

Армія Бульонного бадьоро йде вперед.

У білих то турбота: як трави шелестять.

Коли летить кіннота робітників, селян!

Усі вороги розбиті. Полягла в бою жалка кропива, знищені колючі будяки. Він, Євгешка, славетний переможець, гордо озирає місце лютого бою.

А що, коли б це справді були вороги, і їх усіх, усіх переміг би Євгешка— червоний командир? Білі наступають щільною лавою, а він, Євгешка, спокійно лежить біля кулемета і стріляє. І коли вже його перемога, тоді… тоді підходить Олеся. Вона в блакитній майці, в неї червоний галстук. "Євгешо, це ти врятував наш червоний штаб?"-"Це я врятував, Олесю, наш червоний штаб!"— "Давай я тебе поцілую за це, Євгешо". І Олеся цілує йото так, як колись поцілувала Павлика. "Не жених ти, Євгешо, а піонер і герой!"

"Ех, чому я справді не хоробрий?"

Згадав Євгешка про водну вишку. Вже вибрали місце для неї, вже привезли на берег дошки, дерево. Незабаром вишка буде готова. А тоді… Євгешка примружив очі. Ух, страшно! Він уявив себе на вишці. Ось він витягає вперед руки. Внизу глибина. Він стрибає. Вода важко покрила його голову. Хвилі хлюпнули в ніс, у вуха, полилися в рот. Ну, правда, рота можна міцно закрити. Стиснути зуби. А от що робити з вухами і з носом?

Євгешка пальцем торкнувся по черзі кожної ніздрі. Широкі, капосні! У других ніздрі, як наперсток, а в нього, мов навмисне, як глечики. Вода в них поллється, мов у ночви. Це вже напевне. І рукою їх не закриєш, бо руками ж доведеться гребти, щоб виплисти на поверхню. А що, коли він захлинеться в воді?

Аж мороз побіг від цієї думки по спині. А що, коли він стрибне і… І розіб'ється об воду?. Ні, найкраще не стрибати! Але як же це буде? Всі ж тоді побачать, що не Будьонний і не Ворошилов він, а звичайний боягуз. А що скаже він Павлові Петровичу? Що скажуть тоді хлопці про Євгешку-піонера?

А тут ще ця історія з хуліганом. Себто не з хуліганом, а з Павликом. Через нього, чер^ез Євгешку, ганять товариша. Нелегко, мабуть, Павликові.

Євгешка й сам не помітив, як опинився біля Павликового сарайчика. Підійшов до стіни і притулив вухо. Слухав. Що він там робить зараз? Невже й досі над водоходом вовтузиться?

Почув, як стукає молоток. І зненацька так боляче стиснулось серце, що, здається безвісти забіг би подалі від сарайчика, від усього світу. Гостра жалість пронизувала груди. Бідний Павлик, він не кидає свого водохода!

І Євгешка вирішив. Він обов'язково допоможе Павликові. Цим він хоч трохи загладить свою важку провину перед товаришем. Напевне, Павликові важко зараз на серці. Ще б пак, немає більшої муки, як самотність! Та, мабуть, і з водоходом у нього не клеїться. Скучно самому працювати. А от удвї

Євгешка штовхнув дверцята сарайчика й увійшов. Назустріч йому з молотком у руках підвівся з долівки Павлик.

— Здоров був. — тихо привітався Євгешка. — А в нас збори сьогодні були. Про тебе, Павлику.

Євгешка помітив, як болісно сіпнулись у Павлика губи.

— Всі піонери вирішили допомогти тобі зробити водохід. Ось я й прийшов... І ти не гнівайся, Павлику, за те, що я співав тобі: "Молодий молоду посадив на льоду, уставай, молода, бо холодна вода". Дід Галактіон питав про водохід "Чи скоро, — питає, — зробить Павлик свою машину? Я, — каже, — вже вмію тепер крутити педалі".

— Водохід? Ось він, Євгеніко, — і Павлик з любов'ю погладив два великих колеса з лопатями, колінчастий вал, педалі. Взявся за руль. — Удосконалив машину, Євгене. Тепер не перевернеться у воді. Колеса, як на пароплаві, гребтимуть. Ось хочу ще трохи над рулем попрацювати. А тоді — по Дніпру подорожуватиму. Ось я який хуліган! Усі тоді побачать!

— Факт. Усі побачать, — згодився Євгешка. Згадка про хулігана знову боляче шпигнула його в серце. А Павлик близько-близько нахилився до хлопця і нерішуче взяв його за ґудзик:

— Ти не знаєш, Євгене… як там…

Павлик відчайно крутнув ґудзика.

— О, відкрутив тобі… Як там… як Олеся? Що вона робить? Чи питала про мене?

— Вона… той… питає. Щодня питає. Вона, Павлику, любить тебе. Факт. І я люблю тебе. Може, ще дужче, ніж Олеся…

— Євгешо, дружок! — ураз кричать Павлик. — Ех, і зроблю ж водохід! Хіба хуліган зробить таку машину? Усі побачать! Я доведу, який я піонер!..

Зненацька Павлик затих і поклав гарячу руку на плече Євгешці.

— Дружок… Чому ти не /приходив до мене? Ти ж віриш, що не я… не я вдарив Олесю… Віриш? Чому ж не приходив раніше? А мені так було самому… Так було…

Євгешка відчув, як затремтіла Павликова рука на плечі. Він мовчки обняв товариша за шию. П так вони сиділи вдвох у сарайчику, мовчки сиділи, обнявшись, на ослоні, а в далині, повертаючись з купання/, піонери співали пісню про Ворошилова:

Згадаємо наші походи,

Пожежі страмні по низах,

Де бились робочії взводи

В загонах бійців-партизан.

Ми йшли крізь вітри і пожари

Пробившу кільце ворогів,

А з нами наш вірний товариш

І радощі й горе ділив.

А хуга гула, порошила,

За Доном степами неслась,

Не жав командир Ворошилов

Наш рідний шахтарський Донбас.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

ліричний, трагічний і з цілком несподіваним закінченням

Уявіть собі, любі читачі, широколисті лопухи. Оті лопухи, які ростуть біля Павликового сарайчика і які схожі на слонячі вуха. Уявіть, як на кожному такому вусі блищать краплі вранішньої роси. І тоді вам стане ясно, який був прекрасний ранок, як мелодійно мукали корови, як чарівливо співали півні і ґелґотали гуси на колгоспному пташнику, який ранковий прозорий туман стояв на Дніпрі.

Такого незабутнього ранку урочисто розчинилися двері в Павликовому сарайчику і двоє хлопчиків винесли звідти на плечах дивну

споруду — з колесами, з рулем, з дерев'яними педалями. Павлик попереду, ззаду — Євгешка.

Ви вже догадались, що вони несуть водохід. рак, треба чесно признатись — це таки справді був водохід. Ви не бачили, мабуть, ніколи справжнього водохода? Хай це не дуже відбивається на вашому самопочутті. Не треба турбуватись, любі читачі. Я вам яскраво намалюю цю машину. Правда, це міг би зробити й художник, який ілюструватиме цю книжку, але я боюсь, що він, не бачивши на власні очі Павликового винаходу, припустить невірне тлумачення.

Так ось, будь ласка. Це чудова машина! Уявляєте? Вона схожа трошки на цепелін, трошки на віялку, до деякої міри на мотоциклет і трохи на верблюда.

Я відчуваю, що ви все ж таки ще не гаразд собі уявляєте. Щоб бути конкретнішим, скажу, що ця машина схожа на всіх звірів, починаючи від страуса і кінчаючи гіпопотамом. Од звірів її відрізняє тільки те, що вона зроблена з дерев'яних і залізних покидьків з домішкою гуми з старих калош. Ні пір'я, ні роги, ні копита, ні хвости різних гатунків для будування водохода не були використані, — можливо, через те, що винахідник не мав цього матеріалу під руками.

На чудесний винахід, це диво техніки двадцятого сторіччя хлопці несли з такою обережністю, наче це була скляна гармата або єгипетська мумія. Павлик і Євгешка навмисне вибрали безлюдну стежку, за городами, зарослу кропивою і бур'яном. Стежка вела до Дніпра. Біля берега вже стояв заздалегідь приготований човен. Сьогодні урочистий день генерального іспиту водоходів Павлик вирішив випробувати винахід без жодних свідків. Цю думку гаряче підтримав Євгешка. Свідки тільки заважатимуть, не кажучи вже про різні безглузді поради, про недовір'я й насмішки з їхнього боку. Випробовувати, звичайно, треба тільки на глибокому місці. На мілині колеса водохода шкрябатимуть дно, і взагалі тоді машина не піде.

Хлопці прийшли на берег.

— Ніхто не бачив, Євгене, — радо констатував Павлик. — Ух, Євгешко, в мене аж серце завмирає. А в тебе як?

— І в мене завмирає, Павлик. Тук-тук і зупиниться, тук-тук і знову зупиниться. А куди ми попливемо? На середину Дніпра? Тут дуже швидка течія, Павлику. Вир. Не закрутить нас?

— Не закрутить, Євгене. Ти міцно тримай весло, щоб не вирвало з рук. А на швидкій течії ще краще, водохід піде хутко-хутко, як справжній велосипед.

— Або як автомашина. Еге ж, Павлику?

— Авжеж.

— А коли водохід справний — і діда Галактіона візьмемо?

— Візьмемо, Євгешко. Хай і дід покатається. Ну, допоможи.

Хлопці дружним зусиллям навантажили водохід на човен. Євгешка взявся за весла, Павлик сів на корму. Велично йде могутня блакитна ріка. Де-не-де жовтіє світла мілина, холодними, темно-синіми смугами переливається глибочінь. Який простір! Де протилежний берег? Він такий далекий, що прибережні кущі на ньому здаються зовсім маленькими, наче на малюнку.

Коли пролітає поблизу чайка і впустить ненароком рибку і зразу ж на льоту знову схопить її дзьобом — рибка блисне на сонці, як новенький гривеник. Коли дмухне вітрець, увесь прибережний краєвид, ніби з переляку, раптом сивіє, бо листя в осокорів з одного боку матово-срібне, як алюміній. А коли подме вітрець з острова, ріка візьметься чорними жмурками, наче сипнула в воду сердита баба повні пригорщі

проса. І тоді можна чекати хмари з-за острова, і десь, аж за обрієм, уже, мабуть, прогуркотів далекий грім.

Але чиста зараз блакить, ні дощ, ні буря не загрожують молодим винахідникам.

— Повний хід! — скомандував Павлик, і Євгешка відштовхнувся веслом од берега. Плавно похитуючись, човен рушив.

— Євгешко, а хто винайшов перший човен?

— Не знаю, Павлику.

— І я не знаю. Про це нічого не сказано в історії. А коли б довідалися хто — напевне, поставили б тій людині пам'ятник.

— Факт.

— А первісні люди на колодах плавали. Обчухрає дубок, ляже на нього й пливе. А то ще на плотах. Звичайні плоти без усяких лопатевих коліс, без педалей.

— Педалі… Куди їм! — презирливо мовив Євгешка, налягаючи на весла. Павлик сидів на кормі й рулював.

— Куди їм! — погодився він і засміявся. Було радісно і трошки тривожно. І ще були великі гордощі перед первісними людьми, які нічогісінько не знали ні про педалі, ні про лопатеві колеса. Куди їм до Павлика!

Чим далі відпливав човен од берега, тим неспокійніше робилося на серці в Євгешки. Він ніколи так далеко не запливав, за тим винятком, коли довелося переїздити через Дніпро на той берег. Але тоді Євгешка

був з дорослими косарями, та й човен був великий, широкий, а не такий хисткий, як цей. З Павликом ще нічого, веселіше, а що буде, коли Павлик пересяде на водохід і він, Євгешка, залишиться в човні сам-самісінький посеред Дніпра?

Коротше кажучи, Євгешка починав гірко каятись, що погодився на всю цю витівку. Але як же було не погодитись? Яку відмовку можна було знайти?

— Євгешко, чого ти замовк?

— А ти чого замовк, Павлику?

— Я думаю про те, як зараз поїду на водоході. Тільки ось що, Євгене... Коли... коли, може, водохід почне тонути, ти той... рятуватимеш... Це я так кажу, все може трапитись. Я хоч і добре плаваю, але... бистра течія. Розумієш?

Ще б пак не зрозуміти! Чудово все зрозумів Євгешка. Серце тепер у нього не завмирало. Воно цього не робило з тієї простої причини, що все цілком заховалось у п'ятку. Бувають, знаєте, такі хвилини і такі обставини, що де в кого серце раптом тікає в зовсім непідхожі місця.

— Може... може, ми тут зупинимось, Павлику?

Павлик озирнувся.

— Ого-го, куди ми запливли! Тут найкраще місце. Знаєш що, Євгене? Я спробую поїхати вниз за водою до тієї коси. А ти греби до того повороту й чекатимеш мене там біля острівця.

Євген глянув на далекий берег, який вони недавно покинули. Яким рідним, яким затишним здався він тієї хвилини Євгешці! Затишним і недосяжним! Унизу розбіглись хатки, деякі з них підбігли до самісінької

води, ніби отара огрії'ь. Євгешка впізнав школу, впізнав хату діда Галактіона. А ця, ліворуч, — голови колгоспу. Сільраду видно, хату-лабораторію. Вище, на підгір'ї, — широкою смугою простяглись городи. Хоч і далеко, а й звідси видно між зеленню жовті плями. То цвітуть соняшники. Скільки їх! Праворуч жовтіють кручі. Там, у ярах, на глиняних урвищах, гніздиться в норах блакитнопера яскрава ракша, сіро-іржаві горлиці мостять із прутиків у кущах свої прозорі гнізда, такі прозорі, що крізь них просвічує пара білих яєчок. На схилах яру, в колючих хащах терну і глоду, виводять пташенят сорокопуди.

І яри здалися Євгешці такими рідними, що ось — простягти б руку, і дістатись до них, сховатись у дикій малині, шукати гнізда сорокопудів.

Швидка течія повільно, але невпинно зносила човен униз. Євгешка почував себе дуже непевно. Ні, не його стихія вода! Він не має ніякого наміру конкурувати з рибою!

Обережно спустили винахідники "машину" на воду. Водохід легенько захитався на хвилі. Павлик скинув черевики, сорочку і в самих трусах стояв навколішках, лагодячись перелізти через борт човна. Ще мить — хлопець випростався і, тримаючись рукою за руль водохода, переніс ногу через борт.

— Зараз сяду, Євгешко. Гарний у мене водяний коник, — говорив він, намагаючись ближче підтягти до себе "машину". Вслід за цим човен раптом щосили хитнувся в один бік, зачерпнувши води, і Євгешка побачив, як Павлик, майнувши в повітрі руками, шубовснув у ріку.

Все трапилось так швидко, що Євгешка ледве встиг зрозуміти, що Павлик утратив рівновагу і замість того, щоб осідлати водохід, опинився в воді. Охоплений непереможним жахом, Євгешка швидше інстинктивно, ніж у повній свідомості, схопився за весла і з силою вдарив ними по воді. Човен рвонувся до берега. Та тієї ж хвилини над водою з'явилася мокра голова Павлика. Можливо, він щось кричав. Але

Євгешка вже нічого не чув. Він тільки побачив, як Павлик зробив кілька помахів руками і опинився біля водохода. Він схопився за колесо "машини", може, хотів вилізти на неї, але це йому не вдалося, бо водохід перевернувся. І тільки тепер до Євгешки долетів відчайдушний крик товариша:

— Євгешко... Човен... Ря-ту-уй!..

У відповідь Євгешка ще дужче наліг на весла. Він щосили гріб до берега, гріб не переводячи віддиху, з розширеними від жаху очима, з перекошеним обличчям. У човні було багато води, і він низько осів. Здається, що кухоль-два, і човен піде на дно.

Ближче й ближче берег. Ось уже привітно кивають кущі верболозу. І тут... тут трапилось незрозуміле. Євгешка підняв угору одно весло, а другим почав хутко повертати човна назад. Ї так, як поспішав до берега, так тепер поспішав Євгешка на місце аварії. В його вухах ще стояв останній крик Павлика.

"Човен... Рятуй..." — шепотів Євгешка, налягаючи на весла. "Човен... Рятуй... Човен... Рятуй..." Так, так, треба рятувати. У човні вода. Нічого. Можна вичерпати воду. Можна подати йому весло. Ух, яка бистрина! Як важко стало гребти... Як важко...

— Па-авлику-у!.. — враз гукнув на повні легені?Євгешка. — Па-авлику-у!..

"У-у-у!" — відповіла далека луна.

Велично йшла могутня блакитна ріка. І ніде — нікого. Ні плями, ні чорної крапки. Затамувавши подих, з похололим серцем вдивлявся Євгешка в швидкі хвилі — чи не з'явиться ще раз над водою голова товариша, чи не майне де його темна, засмагла рука...

Велично йшла могутня блакитна ріка. Пролетіла над Євгешкою чайка. Наче граючись, вона випустила з дзьоба рибку і зразу ж знову підхопила її на льоту Рибка блиснула на сонці, як новенький гривеник.

* * *

Євгешка не пам'ятає, як він повернув до берега, як кинувся бігти. Очунявся він десь у верболозі, і перше почуття було — сльози. Все обличчя було мокре від сліз. Він біг і, мабуть, упав. Скільки він лежав отак у півзабутті? Повернула його до свідомості голосне стрекотання сороки. Сорока була десь тут недалеко, вона, певне, дуже збентежена поведінкою цього дивного хлопця, який упав і ось лежить нерухомо на піску.

Євгешка раптом підвівся. Щось міцно стискала рука. Глянув — весло. Виходить, що він біг з веслом, забувши залишити його там, біля човна. Недавно пережите з страшною яскравістю знову відновилось у свідомості. Він пошпурив весло в кущі і, не розбираючи стежки знову побіг. Йому раптом спало на думку, що Павлика ще можна врятувати.

Євгешка біг, не бачачи дороги, біг просто через кущі, біг навмання, але знав, що біжить до села. І зненацька стукіт сокири долинув до його слуху. Йому здалося навіть, що він чує веселу розмову й сміх. Він на мить зупинився й прислухався, а тоді круто повернув ліворуч.

Знову блиснуло широке лезо ріки і залитий сонцем піщаний берег. На березі юрба дітвори. Євгешка впізнав Кузьку й Наталю, Бицика, Проньку, піонервожатого Василя. Вони сміялись, вони страшенно голосно сміялись, і з цього сміху Євгешка зрозумів, що їм ще нічого не відомо.

Хлопець мав, напевне, незвичайний вигляд. Напевне, по його блідому обличчю вони побачили, що трапилось якесь лихо. Раптом

стихли веселі голоси й сміх. Кузька покинув сокиру. Пронька й Василь перестали пиляти дошку.

"Вишку роблять", — майнуло в голові Євгешки. Він схопив Василя за руку.

— Павлик... Павлик утопився! — гукнув хрипко, і голос його був схожий на клекіт.

Євгешка думав, що зараз почнеться метушня. Хлопці кинуться до річки, з села бігтимуть люди, хтось ударить у залізну рейку, оповіщаючи тривогу. Але нічого цього не сталося. Василь похитав головою:

— Який жах! Але ти заспокойся, Євгене. Як це сталося?

— Я... я... Ми поїхали удвох... Човен... І я не допоміг йому... І я... я вдарив у лісі Олесю, а не Павлик...

— Ти? Чому ж ти мовчав?

— Я... я боявся...

Тут творилося щось дивне, незрозуміле. Піонери відвертали свої обличчя, затуляли їх долонями. Євгешці здалося, що вони сміються. Ні, вони плачуть... В Олесі здригаються плечі... І зненацька вона повертається до хлопця, і Євгешка не помічає на її обличчі жодної сльозинки.

— Навіщо ж ти мене вдарив?

— Я... я думав, що ти — не ти... Я злякався...

І знову хлоп'ята відверталися і голосно схлипували...

— Павлика вир закрутив… Павлик… — в розпачі повторив Євгешка, не розуміючи, чому ніхто з них не біжить, не б'є в залізну рейку, не гукає на допомогу.

Зненацька піонервожатий обома долонями взяв голову Євгешки й повернув її легенько вбік.

— Подивись туди. Павлик живий… Павлику, виходь!

Що це? Сниться? Ні, все діється насправді. Ось піонервожатий. І Пронька з ластовинням на носі. І підзорна труба його тут же…

З кущів вийшов Павлик. Він був у трусах, як тоді, коли впав у воду. Він вийшов з-за куща і, не глянувши на Євгешку, підійшов до Олесі.

— Чому покинули роботу, друзі? Водохід загинув, треба, щоб вишка була хороша. Ох, і шкода ж, Олесю, водохода! Серце щемить — віриш?

— Вірю, Павлику!

Коли б з-за кущів вийшов бегемот або іхтіозавр, або грім ударив з ясного неба, або Дніпро повернув назад — Євгешка не був би так уражений і ошелешений. Він протирав очі, він не вірив сам собі. Було чого дивуватися і вражатись. Євгешка бачив не бегемота і не іхтіозавра, а Павлика! Павлика! Розумієте, дорогі читачі? Павлик викликав більше вражіння, ніж доісторичний іхтіозавр!

І зненацька Павлик повернувся до Євгешки. Удаючи, ніби він тільки тепер помітив свого товариша, Павлик нехотя мовив:

— А, й ти тут? Живий? Не втопився? Ось тобі й маєш! Він питає, чи живий. Адже про це треба Євгешці спитати Павлика, а не навпаки.

Ні, цього далі Євгешка не міг стерпіти. Він близько підійшов до Павлика.

— Павлику, бий мене! Чуєш, бий!

— Бити? Навіщо? Я не гніваюсь на тебе. Мені просто шкода тебе. Бідний ти, бідний боягуз!

Краще б він був ударив!

Євгешка знітився. Низько похилилась голова, йому лишалось робити?

Але як це сталося? Як урятувався Павлик?..

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

майже цілком присвячений нічній подорожі Євгешка

Того чудового ранку, коли — пам'ятаєте? — на лопухах блищали срібні краплі роси коли Павлик з Євгенікою несли поза городами водохід до річки, того, чудового ранку Олеся проснулась раніше за всіх. "Звісно, коли не рахувати баби Лизавети, яка встала ще раніше і вже поралася біля печі. (Але баба Лизавета в рахунок не йде. Вона просипається ще до того, як гукне її півень галаган).

Олеся встала, схопила рушник і побігла до річки. Деякий час затрималась на березі біля дощок і обаполів. "Ех, і вишка ж буде!"

Згадала Олеся, як читали лист товариша Постишева на районному піонерському зльоті. Тепер будують водні вишки і в Чапаєвці, і в Петрівцях, і в Бучаках. А великолучанські піонери за справжнісіньку водну станцію взялися!

Весело наспівуючи, на ходу скидаючи з себе одяг, Олеся пішла берегом до улюбленого свого місця, де завжди купалась. Босі ноги грузли в піску, десь здалека, з-за повороту ріки долинув гудок пароплава.

Розбігшися з берега, кинулась у воду й попливла. Згори повільно йшов чорний, схожий на черепаху, буксир. Він тяг за собою довжелезний пліт. Біля дерев'яного будиночка на плоті вештались люди, курів димок. Люди почували себе, як удома. Можливо, пливуть вони вже не один тиждень, пливуть звідкілясь із верхів'я Десни, з Брянських лісів. І пливти їм отак на плоті, напевне, ще довго-довго...

Олеся пливла до буксира. Їй заманулося погойдатись на високих хвилях. Дужими плавними помахами рук Олеся впевнено розрізала воду. Перша хвиля від пароплава набігла несподівано й весело, загойдавши дівчину, наче в колисці.

Треба признатись, що коли б поблизу в той час були папа чи мама, вони б дали своїй доньці такої колиски, що вона добре б її запам'ятала. Батько Олесі — водолаз, не раз траплялися з ним небезпечні пригоди, але він завжди казав: "Мужність — це розсудливість". Олеся вважала, що це цілком правильно. Але вона негайно забувала про всяку розсудливість, коли потрапляла в воду. Можливо, холодний душ викликав у неї деякі послаблення пам'яті. Нема чого говорити, як це нерозсудливо — пливти до пароплава, щоб тільки погойдатися на хвилях.

Проте цього разу виконати свій намір Олесі не пощастило. З-за невеличкого острівця (цей піщаний острівець лишився від землечерпалки, яка недавно поглиблювала фарватер) майнула в воді чиясь голова. Підхоплений швидкою течією, якийсь хлопчина відчайно боровся з хвилями, намагаючись досягти піску. Це йому не вдавалось. Він, мабуть, дуже знесилів, помахи його рук були то повільні, то неприродно швидкі. Олеся бачила, як він ліг на спину, працюючи ногами, але течія була дуже швидка, хлопчина явно втрачав сили.

Тієї хвилини, коли Олеся кинулась йому на допомогу, з плоту теж помітили хлопця, бо двоє хутко сіли в човен і відчалили. Проте Олеся допливла раніше, бо була значно ближче. Вона вже впізнала Павлика.

— Павлику, тримайся!

— Тримаюсь, Олесю! — почулась відповідь, але раптом голові Павлика зникла під водою. Серце в Олесі враз стиснулося в крижану кульку, у виски гулко вдарила кров. "Невже — кінець? Невже втопився?"

Вона напружила всі сили. Холодна смуга води несподівано різонула тіло. "У вир потрапила", — майнуло в голові. На мить озирнулась і побачила недалеко човен з двома гребцями.

Голова Павлика знову виринула з води в двох кроках від Олесі.

— Тримайся, Павлику!

Хлопець нічого не відповідав. Олеся чула його хрипке дихання. Підпливла ззаду й схопила його за голову. Павлик судорожно замахав руками, намагаючись учепитись за дівчину.

Коли Павлик очуняв, він побачив над собою Олесю. Шелестів верболіз, кричали чайки. Тепло пригрівало сонце. І враз хлопець згадав усе, що трапилось.

— Де водохід? — спитав він. Олеся похитала головою.

— Не знаєш? Значить… водохід загинув!

— У далині простягся над рікою темний сувій диму. То зникав за поворотом чорний буксир.

Ось і все.

* * *

— Капітан Капітанич!

Мовчання.

— Капітан Капітанич!

— Гел-гел-гел!..

— То-то. Вже й відповідати мені не хочеш, гусачок. Ну що ж, і не обзивайся. Так мені й треба. Так і треба Євгешці. Він же боягуз. І тварина він, гусачок. Твій родич. Факт. Одно мені дивно — чому мене не виключають із загону? Не знаєш, Капітан Капітанич? А факт — не виключають. І... І навіть не цураються... Розмовляють навіть зі мною. І Василь — піонервожатий — розмовляє. Павлик, і той — "драстуй, каже, Євгене". Що ж, Павлику, драстуй. Пробач мені, що так... підло втік тоді... Тобі, гусачок, не соромно розмовляти з Євгешкою?

— Гел-гел-гел!

— То-то. Хоч і боягуз у тебе хазяїн, а все ж таки він тебе викохав. Євгешка Зуб, не хто. І на районній виставці преміювали тебе, і мені особисто подарували. Мені! Бо я доглядав тебе, я годував. Кожну пір'їну твою пригладжував. Факт.

Цю розмову Євгешки з гусаком я переказую тільки приблизно. Розумієте, не було стенографістки, і через те записати все дослівно не пощастило. Але зрештою це не має великого значення. Та й саму розмову я наводжу тут виключно для того, щоб мимохідь показати, який настрій був у хлопчини після того, як він покинув у біді свого товариша.

Адже коли піонер починає отак розмовляти з гусаком, то це вже певна ознака, що на серці в такого піонера не все гаразд.

Крім того, мені неодмінно треба нагадати вам, дорогі читачі, той факт, що Євгешка дуже любить свого гусака. Розлучитися з Капітаном Капітаничем було для Євгешки великим горем. І коли він уночі перелазитиме через тин, тікаючи з села… А втім, про це рано розповідати. Спочатку послухайте, як цюкають сокири і стукають молотки на річці, як гупають величезні довбні, взагалі, як піонери будують водну вишку.

Піонери поспішали. Разом з Йосипом Максимовичем вони вирішили влаштувати велике фізкультурне свято на воді. Колгосп цілком готовий зустріти жнива. Йосип Максимович легко зітхнув. Після гарячкового готування до збирання врожаю, перед тим, як жниварки виїдуть на лани, буде зовсім не погано, коли колгоспники проведуть день на Дніпрі, послухають оркестр, молодь позмагається в запливі на швидкість, у стрибанні з вишки…

За три дні вишку поставили. Вона біліла свіжою деревиною, пахла сосновою живицею, легка і струнка, як: біла береза. І коли ввечері закінчили роботу, прибрали стружки і розставили на березі довгі лави для глядачів-гостей, раптом виявилось, що вишка гола. Гола, як свічка. Ви розумієте — біла вишка. Хлоп'ятам почало здаватися, що вона вже і не легка, і не струнка, що вона просто незграбна і некрасива. Завтра на дванадцяту годину призначили початок фізкультурного свята, а вишка роздягнена.

— Пофарбувати червоним або зеленим! — вирішив Кузька.

— Прибрати клечанням і гарбузовим листям, а зверху поставити розквітлий соняшник, — запропонував Гіронька.

— А збоку почепити гарбуза і підзорну трубу, — єхидно додав Бицик.

— У такому разі краще вже почепити сома, — відповів Пронька, виразно поглядаючи на Бицика.

— Треба прикрасити вишку червоною матерією, — сказала Олеся. — Так завжди роблять на свята.

Збоку стояв і дивився на вишку Євгешка. Наталя підійшла і скромно порадила:

— Ти, Євгешо, подалі. Вишка на тебе може погано вплинути. Повір мені. Страшно, Євгешо, для твого характеру. Я ж лікарка, все знаю...? Що відповів Євгешка, невідомо. Можливо, відповідь його була не дуже чемною, бо Наталя раптом крутнулась і зникла за спинами товаришів. Ще раз підійти до хлопчини "лікарка" не зважилась. Не вистачило мужності. Взагалі, це дуже клопітна і невдячна справа — давати лікарські поради боягузам. Далеко спокійніше лікувати ляльок. Вони ніколи не лаються і ніколи не ображають ся, навіть тоді, коли їм доводиться від Наталиного лікування спішно помирати. Отже, коли всі хлопчики і дівчатка розбрелися по селу шукати червоної матерії, щоб прикрасити вишку, Наталя вибрала зручну хвилину і гайнула в садок. З огляду на те, що її пацієнти жили на суворо законспірованій квартирі, піонерка кілька разів озирнулась і, тільки переконавшись у тому, що за нею ніхто не стежить, обережно постукала в двері. Двері ці — звичайна дощечка, яка затуляла вхід до дупла в старій груші.

— Хто там? — спитала товста лялька з чорними намистинами замість очей, кругловида й рожевощока (на її рум'янець пішла мало не вся червона фарба).

— Це я!

— Ну, входьте.

— Як здоров'я? Голова не болить?

— Болить.

— Покажіть язик. Ну, досить. Я поставлю вам термометр. Сорок градусів. Я не дозволяю вам з сьогоднішнього дня ні танцювати, ні грати в футбол. У вас тиф. Лягайте в ліжко. Я вам дам порошки. По три по рошки тричі на день.

Наталя голосно позіхнула. Що це? Спати хочеться? Скучно? Так, скучно. Скука підкралась зовсім непомітне. Останній час Наталя цілими тижнями не навідувалась до своїх ляльок, забуваючи про їхнє існування. Дівчинка росла. Є всі ознаки, що незабаром уся лялькова сім'я перейде в розпорядження молодшої Наталиної сестри.

Недбало поклала лікарка свою пацієнтку в ліжко.

— Ну, лежи. І взагалі, ти — дура. Ніколи мені з вами воловодитись.

Але допитливі очі давко вже стежили за Наталею з-за широкого куща смородини.

— Ага, а я все бачив! А я знаю! — почула раптом Наталя грізні слова. Кузька стояв перед нею. Він стояв, весело усміхаючись, він довідався про цікаву таємницю.

— З ляльками граєшся? "Лікарка"! Ану, показуй своїх баришень.

І тут, у цей критичний момент, збентеженій Наталі прийшла на допомогу несподівана думка. Дівчинка рішуче заступила дупло і, намагаючись бути якомога спокійною, сказала:

— Оввa! Який швидкий! А квитка маєш?

Кузька здивовано витріщив очі.

— Який там ще квиток? Не мороч голови!

— Дуже просто. Тут у мене ляльковий театр. На дурничку не показую.

Тепер збентежився Кузька. Ляльковий театр! От воно що! А він думав…

— Слухай, Наталю. Я не знав. Їй-право, не знав… Ти ось що… Візьми мене в компанію. Візьми, Наталю.

Наталя глузливо, тріумфуючи в серці перемогу, похитала головою.

— Ой, хитрий ти! Як лис! Багато вас таких знайдеться.

— Наталю, та ти ж піонерка? Кажи, піонерка? Чому ж маніжишся? Ляльковий театр придумала, а мовчиш? Криєшся від товаришів? А ми гуртом такий театр зробимо, що на ввесь район. П'єску дістанемо. І нові ляльки будуть. Ще кращі…

— Що з тобою робити? — замислилася Наталя. — Ну, гаразд. Дивися.

Одну за одною вона виймала з дупла ляльки. Кузька був у захопленні.

— Невже сама робила, Наталю? І цю сама? І цю??Особливо сподобалась йому кругловида Матрьошка, та сама, якій заборонялося танцювати і грати в футбол. Тут же Кузька дав урочисту обіцянку, що він зробить ще Петрушку і Робінзона.

— А то можна ще зробити царя Кощія. А твої ляльки будуть його жінками. Розумієш, як це буде чудесно? Він їх триматиме в полоні під трьома замками, а Петрушка з'явиться і відрубає Кощієві голову.

— Можна й так, — доброзичливо погодилась Наталя. — Можна й голову.

Її серце радісно співало. Як ловко вона придумала! Як же ловко піддурила цього "слідопита"! А хіба й справді не можна влаштувати такий театр?

Умовились, що триматимуть усе це в секреті, аж доки не знайдуть підхожої п'єски, і тоді урочисто запросять увесь загін на виставу. Ото здивуються піонери! Ото буде несподіванка!

Того ж дня ввечері виявилось, що червоної матерії немає. Не їхати ж за нею в містечко!

— Нічого, хлоп'ята, — втішав Василь. — Візьмемо прапори у сільраді, в колгоспі, в школі. Буде три прапори. Можна ще прикрасити зеленим клечанням. І в мене є така пропозиція: доручити цю роботу Євгенові. Під його відповідальність. Як ти, Євгене, згодний? Не осоромиш нас?

Євгешка, не розуміючи, ніяково кліпав повіками.

— Як? Мені?..

— Тобі, Євгене, доручаємо, тобі.

Тепер Євгешка зрозумів. Ураз гарячі сльози виступили від хвилювання на очах, йому, Євгеші, доручають прикрасити вишку! йому, такому… такому злочинцеві й боягузові!.. Євгешка не міг говорити. Задушлива хвиля здавила горло. Він зробив зусилля й мовчки кивнув головою.

— От і гаразд. Ростемо, хлоп'ята! Євгешка згодний!?Стемніло рано. По небу клубочились важкі хмари.

Ніч була чорна й задушлива. Десь на обрії кліпали далекі блискавиці. За вікнами, на вгороді, томливо пахнув кріп, пахла м'ята й нічна матіола. Все принишкло, — Все чекало грози. Але гроза не приходила. Жодний подих вітерця не ворушив листя сонних соняшників.

Цієї ночі Євгешка довго не міг заснути. А коли задрімав на якусь годину, йому приснився галасливий базар. Шалено крутилась карусель, і грала гармошка. Євгешка схопився з ліжка і якусь мить вдивлявся в чорне вікно. Котра година? Чи не пора йти виконувати свій намір? Босі ноги ледве чутно прошаруділи по долівці. Кресонув сірником і подивився на годинник. Пів на п'яту. Пора!

В темряві хутко вдягнувся. З-під подушки витяг ще з вечора приготовлений мішок. Треба нечутно вийти з хати. Двері дуже риплять. Можуть прокинутись батько або мати. Найкраще через вікно.

Євгешка зліз на підвіконня. І зненацька застиг. Несамовито застукало серце.

— Що ти там робиш, Євгене? — ураз почув із суміжної кімнати батьків голос.

— Ні-чого…

Прислухався. Перечекав кілька хвилин. Батько знову заснув. Євгешка легко стрибнув на м'яку траву. Трава була холодна. Холодна земля. Пошкодував, що не взув черевиків. Дарма, не вертатись же за ними в хату.

Тихо відчинив двері в сарайчик. Але Капітан Капітанич почув хазяїна. Він весело заґелґотав. Євгешка присів і злякано замахав руками.

— Тихше! Тихше! Гусачок! Любий мій, хороший гусачок… Білий ти мій…

Гусак підійшов ближче, витяг шию і ткнувся дзьобом хлопцеві в коліна.

— Пробач мені, гусачок. Пробач, Капітан Капітанич! — схвильовано шепотів Євгешка. Він узяв мішок і?посадив туди свого улюбленця.

Незабаром Євгешка виходив з села. Капітан Капітанич сидів за плечима в мішку тихо, мабуть, вражений цією незвичайною подорожжю. Євгешка швидко йшов і поглядав на небо. Час уже світати, але хмари на небі, як чорна вовна. Здавалось, вони спускаються нижче й нижче, придушують землю волохатими грудьми.

Вийшов на поле. Ледве міг розглянути в темряві покручену стежку. Раптом зупинився і хутко озирнувся Хтось іде назирці за ним. Хтось іде, скрадаючись, як тихолапий кіт. Серце застукало хутко-хутко. Стояв і вдивлявся в темряву. Ні, нікого. Це тільки здалося. Г знову йшов. Минув степову криничку при дорозі. Зараз буде могила трьох. Тут поховано трьох комуністів, закатованих бандитами. Ледь сіріє білий мармуровий камінь на могилі. Зненацька зробилось страшно. Хмари чорні, задушливі, безмежне поле, ніч, могила, і він, Євгешка, один-однісінький…

— Капітан Капітанич! — ураз голосно обізвався хлопець.

Гусак мовчав.

— Капітан Капітанич! Тобі не страшно?.. І мені не страшно. Аж ніскілечки не страшно…

І після звуку людського голосу стало ще тихіше. Ще нижче спустилася задушлива навала хмар. І тоді, в цій застиглій тиші, впала

перша важка краплина. Звідкілясь вихопився тривожним поривом свіжий вітрець і галопом, як вершник, помчав над ланом. Сполохано метнулось і зашелестіло жито. Сліпуче спалахнула блискавка, і гуркіт грому сповістив про початок нічної грози.

Ну, ніхто з вас тепер не позаздрить Євгешці! Ви знаєте, що таке горобина ніч? Чи будив вас серед ночі несамовитий гуркіт грому, вогненні блакитнокрилі блискавиці, глухий шум нічної зливи? Ви ховали в подушку голову, ви натягали на себе укривало, але, напевне, чули, як здригається від громових ударів будинок і люто хле-ще у вікна дощ...

На полі немає ліжка. І подушки немає. І укривала. Звичайного зонтика і то не знайдете. Немає на полі і дерева, під яким можна було б хоч трохи заховатись від зливи... Нічого немає, крім жита, пшениці й гречки. Але від цих рослин, як відомо, даремно сподіватися захисту від дощу.

Ось у такому становищі опинився Євгешка. Як тільки хлюпнула злива, він кинувся бігти. Чому? Куди? Однаково навколо не було жодного деревця, жодного затишного куточка. Повертатись до села? Туди не менш як чотири кілометри. До того ж Євгешка згадав, що блискавиця найчастіше ударяє в рухливі речі. Ні, від грози в полі не втечеш!

Хлопець скорився своїй долі. Він обрав горбочок, поклав собі на голову мішок з Капітаном Капітаничем. зігнувся, зіщулився, як заєць, і застиг. Мішок доводилось притримувати то однією, то другою рукою. На щастя, Капітан Капітанич не танцював на голові і сидів тихо, зачудований зливою.

Дощ лив безупинно. Блискавка сліпила очі, Євгешка цокотів зубами від холоду, він був мокрий, як сама вода. Але дивно — вперше він не боявся. Так, страху не було. Серце заполонила вщерть тривога — чи

встигне він, чи не спізниться? До містечка лишалося чотири-п'ять кілометрів. На дорозі багнюка, не скоро переможеш оці кілометри…

Несподівано хлопець згадав, що коли взяти напрямок на Солоні хутори, то дорога скорочується вдвоє. Правда, на цьому шляху треба переходити через Лисичанський яр, і раніше цією дорогою ходити уникали, але недавно через яр зробили місток, а там, від Солоних хуторів, уже рукою подати до містечка…

Гроза швидко минула, в далині ще сердито грюкав небесними дверима грім, але дощ ущух. Євгешка схопився й рушив. Він тремтів від холоду, босі ноги місили липке багно, але швидка хода потроху розігрівала тіло; почало прояснюватись, стало веселіше. Ось зараз, тільки спуститися узгір'ям, буде і яр, і місток. Але що це таке шумить? Вода! Напевне, вода. Еге, та це ж у яру!

Чорний глибокий яр перетинав дорогу. На дні його з грізним ревом мчався потік. У передсвітанковій сутіні Євгешка розглядів сиві гребені піни. Здається, вся злива скотилася з ланів сюди, у цей яр. А де ж місток? Ось польова нев'їжджена дорога підбігає просто до глиняної кручі. Ось тут стоять стовпи. І на тому боці стовпи.

А місток…

Євгешка з відчаєм скинув з-за плечей мішок. Хлопець стояв, утупивши погляд у сірий бурхливий потік, у сиву піну. Він усе зрозумів. Містка вже не було. Несподівана повідь від лютої зливи підмила стовпи, і легенький тимчасовий місток завалився.

Відчай і тривога стиснули серце. Що робити? Він не встигне, він спізниться! 0 дванадцятій годині починається в колгоспі свято, до того часу треба купити в містечку червоної матерії, повернутись у село і прикрасити всю вишку. А він не повернеться… Від цієї думки кров

ударила Євгешці в обличчя. Невже він провалить доручену йому справу? Невже він так і залишиться боягузом і злочинцем?

Потік ревів. Здавалось, що вода все прибуває. З поля стікали в яр десятки струмків і струмочків. Ні, чекати не можна. Обійти яр? Але це значить зробити кілька зайвих кілометрів, іти й толочити достигле жито.

Євгешка зважився. Хапаючись за мокрі кущі, він почав спускатися в яр. Слизька глина осувалась під ногами. Холодні бризки вдарили в обличчя. "Аби тільки потік не збив з ніг", — майнуло в голові. Він ступив у каламутні жовті хвилі. Дедалі було глибше й глибше — ось до колін, ось уже до пояса сягає бурхлива вода. Але дивно — знову Євгешка не відчув ніякого страху. Він тільки міцно зціпив зуби, з відчайною рішучістю, крок за кроком, посуваючись уперед.

Ще трохи — і Євгешка щасливо перейшов потік. Найважче було вишкрябатись по слизькій глині на гору. Однією рукою він тримав мішок з гусаком, другою чіплявся за ріденькі кущики й коріння на схилах яру.

Коли цей важкий шлях було нарешті подолано, Євгешка побачив, що вже розвиднілось. З-за тополь на Солоних хуторах стрельнули вгору сонячні стріли, перша вранішня ластівка пронеслася над хлібами.

Містечко вже прокинулося. Євгешка хутко йшов вулицею, поспішаючи на базар. Він не помічав здивованих поглядів і жартів, якими його проводжали перехожі. Вже аж на самому базарі його зупинив високий, з довгою чорною бородою дядько.

— Ей, малий, де ти глину місив? — запитав він. — Подивись, лишень, на себе.

Тільки тепер, поглянувши на свій одяг, помітив Євгешка, що він з голови до ніг у багні.

— Що продаєш чи купуєш? — питав чорнобородий.

— Гусака продаю. Капітана Капітанича, — і Євгешка розкрив мішок. Зрадівши ранкові, гусак голосно заґелґотав.

Чорнобородий зареготав, його борода тряслася від сміху.

— Капітан Капітанич! Скажи на милість… Має найменння, ще й по-батькові… Зроду не чув, щоб гусакові наймення давали. Ха-ха-ха!.. Штукар ти, малий, єй-єй штукар. А гусак хороший.

— Він на виставці премію одержав, цей гусак, — пояснив Євгешка.

— Та ну? І справді чудовий гусак. Треба купити такого, неодмінно треба. Породистий він у тебе, давно я такого шукав.

Швидко сторгувалися. Чорнобородий відрахував двадцять карбованців. Євгешка востаннє притис до грудей гусака, сльози заблищали в хлопця на очах.

— Прощай. Прощай, Капітан Капітанич. Ніколи вже… ніколи не побачу тебе більше…

Відвернувшись, Євгешка простяг покупцеві свого білокрилого чудесного гусака. Капітан Капітанич заґелґотав, і в тому пташиному зойкові вчувся Євгешці докір і болючий сум. Щоб не чути більше цього знайомого крику, хлопець швидко сховався в юрбі. Він міцно стиснув у руці гроші й попрямував шукати потрібної крамниці.

Раптом він зупинився. Просто на нього сунули широкі, чудесні крила. Вони були зелені, ці крила, і це був прекрасний літак, і його тримав високо над головою молодий парубок і гукав:

— Кому літака? Кому? Кому? Дешево віддаю! Три тижні майстрував, сам би полетів, та гроші потрібні. Кому? Кому? Кому?

Діти, ви розумієте, який це був чарівний літак? його було зроблено з бляхи й фанери, він був зелений, як найзеленіша в світі бабка, він мав золотого пропелера и коліщата, він мав закриту кабіну і в тій кабіні маленькі м'які крісла, і навіть віконечка, справжні віконечка із справжнісінького скла були на тому літакові. Хто може встояти проти такої спокуси?

— Кому? Кому? Кому? Дешево продаю!?Захоплено дивиться Євгешка на цю чудесну іграшку.

— Ну, хлопче, купуй, — сказав парубок. — Ех, літачок! Ех, бистрокрилий! Не купиш — усе життя жалкуватимеш. За таку цяцьку нічого, нічого не шкода віддати.

Євгешка повільно простяг руку і погладив модель. Який нещасливий цей парубок, — він залишиться без прекрасного літака!

— Ну, а яка ціна? — питає Євгешка.

— Двадцять карбованців, — відповідає продавець.

— За таку машину не шкода заплатити двічі по двадцять, — думає Євгешка, і його рука вже віддає парубкові гроші. Яке щастя! Він, Євгешка, власник цього чарівного літака! Хлопець не пам'ятає, як він повернувся в село. Біля школи він побачив у зборі весь піонерський загін. Хлопці й дівчатка біжать йому назустріч, він бачить Олесю й Кузьку, Павлика, Бицика, Наталю… Він бачить, як заблищали очі в Олесі.

— Євгешо, це твоя модель? — питає вона з прихованим хвилюванням.

— Моя, Олесю. Три тижні працював над нею… Олеся довго дивиться на модель, потім на Павлика й каже:

— Бачиш, Павлику, я давно думала, що Євгешка справжній винахідник.

Павлик похнюпився, він знає, що тепер уже Олесг: ніколи-ніколи не поцілує його.

— Погляньте, друзі, та тут справжня кабіна з віконечками, — вигукує Кузька. На його обличчі Євгешка ясно бачить безмежне захоплення і заздрість.

— Ростемо, хлоп'ята? — підійшов Василь. Він зупинився зачарований.

— Як? Це зробив Євгешка? Наш Євгешка??Він простягає Євгешці руку і міцно її стискає.

— Ну, вітаю тебе, Євгешко, вітаю. Не думав я, що ти маєш такий талант. Ніколи я ще не бачив такої мо делі. А як справа з вишкою? За годину почнеться свято. Чи виконав ти доручену тобі справу? Підтримав честь нашого колективу?

Кров стукає Євгешці в голову.

— За вишку… я забув… — шепоче він тремтячими губами. — Я забув, товаришу Василю…

І несподівано чує Євгешка громовий голос:

— Швидше думай, малий. Купуєш літака чи ні??Перед ним стоїть парубок, в руках у нього чудесний зелений моноплан, а навколо гудуть, як бджоли, люди, навколо гомінкий містечковий базар.

— Ні, не купую, — голосно сказав Євгешка. — Я забув про вишку.

— Яку вишку? Що ти белькочеш? Не купуєш, так і руками не мацай! — сердито загомонів парубок, і за мить Євгешка вже знову почув його вигуки:

— Кому літака? Кому? Кому?

Незабаром хлопець відшукав потрібну крамницю й зайшов туди.

— Чого тобі? — спитала в нього весела гостроносенька продавщиця. — Шапку? Картуз? Черевики? Поясок? Сорочку? Штани? Мила? Галстук? Барабан? Та швидше кажи, ніколи чекати.

— От і не вгадали, — сказав Євгешка. — Мені треба червоної матерії. І щоб була вона… щоб була найкраща в світі!

Продавщиця засміялась і розгорнула перед хлопцем червоний кумач.

Тримаючи під рукою мішок з сувоєм матерії, Євгешка весело повертався додому. Тільки згадка про Капітана Капітанича часом нагонила гострий жаль і болючий сум. Але так радісно світило вранішнє сонце, так безтурботно цвіріньокали горобці і щебетали ластівки, що від суму не лишалось і сліду.

Проходячи повз аптеку, Євгешка глянув на годинника і з тривогою побачив, що вже пів на восьму. Треба поспішати.

Цього разу Лисичанський яр зустрів нашого мандрів ника більш привітно, бо замість грізного потока Євгешці довелося мати справу з невеличким струмочком, який він легко перескочив. Вода зійшла. Чим ближче було до села, тим швидше йшов хлопчина. Нарешті він побіг. Як легко й хороше бігти польовою дорогою, бігти назустріч свіжому вітрові!

Євгешка навмисне потрапляв босими ногами в калюжки, і веселі бризки намистом розлітались на всі боки. Зненацька хлопчина зойкнув і затупцював на одній нозі. З другої — вишневою цівкою заструмувала кров. Гостра склянка з розбитої пляшки зробила глибоку рану. Який негідник посмів кинути скло на дорозі?

Євгешка заплакав, одірвав трохи червоної матерії й туго перев'язав ногу. Але кров не зупинилась. Тепер уже бігти він не міг. Шкутильгаючи, тільки за годину доплентався він до Дніпра. На березі було порожньо. Тільки струнка біла вишка тихо стояла у воді.

Євгешка дістав з мішка кумач, гвіздочки й молоток і взявся до роботи. Нога боліла й пекла, кров не переставала йти, але хлопчина, посміхаючись, хутко роздирав на стьожки матерію, обмотував нею стовпи й перила, на вишці, і дрібно стукотів його молоток. Хай тепер усі приходять, ніхто не впізнає вишки! Як усі здивуються й зрадіють, яке буде веселе, радісне свято!

Але чому так тремтять руки? І серце... то заб'ється, застукає, як молоточок, то раптом замре, стихне, і тоді важко дихати, тоді Євгешка на повні груди хапає роззявленим ротом повітря... "Мабуть, я втратив багато крові, знесилів", — думає хлопець, і востаннє стукає молоток, забиває останні гвіздочки.

Що це? Чому такий туман перед очима? Хто це сміється й чиї це такі дзвінкі голоси? "А, це прийшли хлопці, — догадується Євгешка. — Справді вони... Ось Олеся... Павлик... Наталя... А це хто? Та це ж Василь, а з ним Пронька. Ну, звичайно, він. І підзорна труба в нього..."

— Євгешка! Ура Євгешці! — чує хлопчина захоплені вигуки. — Ой, вишка! Оце вишка!

Євгешка слухає, схилившись на поручні. Піонери сходять на вишку.

— Євгешко, а де ти дістав такої матерії?

Він хоче відповісти, але відчуває, як чудно крутиться йому голова, і ріка, обличчя хлопців, увесь світ тихо кудись пливе перед очима.

— Ну, Євгешо, ти тепер справжній піонер, — чує хлопець слова піонервожатого. Василь бере його за руку, міцно стискає її і враз із ляком, тривожно гукає:

— Друзі, що ж це? Євгешо! Євгешо!

Молоток вислизає з Євгешчиних рук, хлопчина по, вільно осувається вниз і падає. Безпросвітна темрява заступає йому світ.

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ

розповідає про веселе свято, про те, як хлопчика й дівчата прощались із своїм товаришем, і про те, як срібний птах урятував йому життя

Йосип Максимович негайно дав підводу, і Євгешку повезли в містечко, в лікарню. Нога в хлопця взялася синіми плямами, він пашів жаром і марив.

Довідавшись про ознаки хвороби, баби Бабарихи ледве не посварились. Одна з них була певна, що тільки розтирання ноги жовчю з білого голуба й може врятувати хлопця, але друга наполягала на тому, що жовч тут ні при чому, тут треба вжити настойки з дубової кори, з полину й дурману, і все це приправити загадковим Іван-коренем. Але через те, що ні тій, ні другій бабі не довірили лікувати Євгешку, вони хутко помирились і заспокоїлись.

Хоч як стурбувала хлоп'ят несподівана хвороба товариша, все ж вирішили свята не відкладати. Майже увесь колгосп, навіть баби й сиві

діди прийшли на берег. Навіть старий-престарий дід Оверко, про якого ніхто в селі не знав, скільки йому років — чи сто, чи, може, й усі сто двадцять, — навіть і той зліз із печі і, спираючись на два ціпки, приплентався на свято.

Вишка була прикрашена прапорами, стояла струнка й червона, як макова квітка, червона, як полумінь, одягнена в ніжний і веселий кумач. Рівно о дванадцятій гримнув оркестр, і свято почалося. Оркестр був неабиякий. В його складі були величезна мідна труба, флейта, бубон і з півдюжини скрипок. У трубу дмухав на всю силу своїх легенів товстий зоотехнік Іван Іванович, і звуки з труби він умів видобувати надзвичайні, просто-таки неймовірні — такі басовиті, товсті, короткі. На флейті грав високий і худий, як сама флейта, птаховод Нил Нилович (то самий, що заочі його жартома звали Крокодил Крокодилович). Завгосп Дмитро Гаврилович бухав у бубон — діловито, по-хазяйському, як і личить завгоспові. Ну, а на скрипках грали: дядько Никін — коваль, молоді парубки Мехтодій і Сашко, бригадир Терентій Савчук і ще двоє парубків, а диригував оркестром наш добрий знайомий Венедикт Валентинович, колгоспівський поштар. Коротко кажучи, оркестр був чудовий, неповторний.

Головним розпорядником був Йосип Максимович. На вишці вже стояли Олеся, Павлик, Кузька, Пронька і кілька старших хлопців-комсомольців. Йосип Максимович підняв угору червоний прапорець, подаючи сигнал. Але враз на березі трапилась якась метушня, сміх, вигуки, веселі жарти. Розштовхуючи натовп, до Йосипа Максимовича підбіг Бицик. Він був розхристаний, розчервонілий і щасливий.

— Стривайте, стривайте! — зарепетував він. — Не стрибайте! Я той… Я впіймав сома! Сома впіймав! Не вірите? Ось він! Дивіться!

Радіючи з перемоги, Бицик обома руками високо підняв над головою великого чорного сома.

— Спасибі дідові Галактіону! На жаб'ячу ніжку спіймав! Смажену на баранячому лої! Ось він! Ось!

Але... вусатий велетень зробив раптом різкий рух і...

— Ой! Держіть його! Держіть!

Проте держати було вже пізно. Сом упав на пісок, майнув хвостом і зник у своїй рідній стихії. Оркестр гримнув туш, ляснули оплески, буйний регіт луною покотився по воді. Ошелешений Бицик витер рукою носа і тихенько сховався з юрбі.

— За зябра, треба було його за зябра, — прошамкав дід Оверко. — Коли б за зябра — не втік би...

Один за одним стрибали з вишки хлоп'ята — і "ласточкою", і "стрілою", і взагалі, хто як умів. Почали готуватись до запливу на швидкість. Олеся хвилювалась. Вона занепокоєно поглядала на Павлика. Павлик — єдиний серйозний супротивник, його не легко перемогти. Хлопчина помітив на собі ревнивий погляд піонерки і загадково посміхнувся. "Чого він посміхається? — подумала Олеся. — Напевне, переконаний, що перепливе мене".

Червоний прапорець майнув у повітрі. Олеся, Павлик і Пронька разом махнули руками, забулькала вода, глядачі посхоплювалися з місць, підбадьорюючи плавців вигуками. Як і чекала Олеся, Пронька незабаром відстав, але Павлик плив поряд, не здаючи жодного вершка. Олеся напружила всі сили, але й Павлик наддав, і піонерка побачила, що він уже на цілу голову випередив її. До неї долітали з берега хвилюючі крики й оплески:

— Павлик! Ура, Павлик!

Олеся помітила, як Павлик озирнувся на неї — це була тільки мить — і знову здалося піонерці, що хлопець посміхнувся. До фініша вже недалеко, але Олеся відчула, що стомилась. "Ну, кінець, — майнула думка, — він переможе". Але чому зненацька стихли крики на березі? Чому вже не чути оплесків? Що сталося? Здивовано побачила біля себе Павлика. Він здавав крок за кроком. Промінь надії наддав Олесі нової сили. Вона рвучко шарпнулась уперед. Ще трошки, ще трохи-трохи, і фініш. Павлик безнадійно відстав. Але… чому він посміхається? Ще мить і оркестр заграв туш, оплесками вітали глядачі Олесю.

— Оце — да! — радів Йосип Максимович. — А що, хлопці, бачите, які в нас піонерки! Ну, як вам не соромно?

— Павлику, — нахилилась до товариша Олеся, — чому ти увесь час посміхався? Не так як завжди, а особливо якось посміхався, чудно якось…

Павлик узяв піонерку за руку.

— Олесю, я віддячив тобі сьогодні за… за порятунок.?Ураз неясна здогадка спантеличила Олесю. Вона густо почервоніла.

— Ти… віддячив? Ти… навмисне відстав?

— Навмисне, Олесю.

Вогники образи і гніву заіскрились у її зіницях.

— Як ти смів зробити таке? Так не роблять піонери! Розумієш ти це?

— Олесю… Ти не гнівайся. Я бачив, як ти хвилювалась. І я згадав, як ти врятувала мене. Я не міг інакше, Олесю.

— Це нечесно! Ти мене образив… Ти навіть не розумієш цього.

— Мовчи, Олесю. Про це ніхто не повинен знати. Мені не треба було нічого тобі говорити. Ось і все.

І раптом Павлик здригнув. Олеся бачила, як поширились його очі, відкрився рот, він хотів щось гукнути і застиг. Трапилось щось незвичайне. Люди зривалися з місць, вимахували руками, вигуки злилися в один суцільний рев. Олеся глянула на ріку і скам'яніла. До вишки хутко під'їздив дід Галактіон верхи на Павликовому водоході. Дід був у святковому одязі, на грудях у нього розвівалась червона стрічка, він щосили крутив педалі, водохід, плавно похитуючись, хутко наближався. Дід крутнув руля, водохід вправно обминув вишку і пристав до берега. В одну мить юрба оточила діда. Першим біля нього опинився Павлик. Він задихався від хвилювання, від несподіваного щастя — водохід був тут, перед очима, водохід — гордощі і радість винахідника!

— Діду! Діду Галактіоне! — безтямно вигукував Павлик і обіймав то діда, то водохід, а на очах у хлопця блищали щасливі сльози. — Діду, та як же ви? Де ви його знайшли?

— На березі, синку. Дуже просто. Напевне, вода прибила до берега…

І враз дід став струнко, взяв під козирьок і відрапортував:.

— Прибув благополушно у повній справності на машині, котру й повертаю у ваше розпорядження. Я шістдесят років…

Але йому не дали скінчити:

— Знаємо, знаємо, ви шістдесят років їздили на волах!

— А тепер на машині!

— На водоході!

— І купуєте собі велосипед, котрий на гумових шинах!

Дід Галактіон комічно розвів руками:

— Ну й народ! І рапорта не дали доказати!

* * *

Наступного дня піонервожатий подзвонив по телефону у лікарню. Мабуть, він одержав дуже невеселі вісті, бо прийшов до піонерів сумний-пресумний.

— Ось що, хлоп'ята. З Євгешкою погано. Дуже погано, хлоп'ята. Зараження крові в нього. Ось що.

За годину колгоспівська підвода виїхала з села. На шарабані сиділи Василь, Олеся, Кузька, Наталя й Павлик. Наталя тримала на руках велику скриньку з фанери. Це був нашвидку організований ляльковий театр. Піонери вирішили відвідати хворого товариша і розважити його невеличкою виставою. П'єску придумав сам Кузька. Це була дуже нескладна п'єска. У Матрьошки заболів зуб. Вона звернулася до баб Бабарих, і ті почали її лікувати. Вони шептали над хворою, обмазували її щоку глиною, давали дихати димом від ладану, щоб підкурити того зловредного черв'яка, який завівся у зубі. Черв'ячка не підкурили, але Матрьошка зовсім здуріла від того лікування. Вона вхопила ломаку і погналася за своїми "лікарками". Ті з переляку видралися на високу вербу, де були грачині гнізда. Стривожені й обурені граки зовсім обскубли бабам волосся, а Матрьошка пішла до справжнього лікаря, який вирвав їй хворого зуба.

Лікаря й граків довелося спішно робити з матерії й вовни, і тут Наталя виявила неабияку майстерність. Вона ж переробила двох своїх

ляльок на баб Бабарих. Нема чого казати, що означеним Бабарихам, напевне, не до смаку припаде Кузьчина п'єска, і, напевне, вони домагатимуться негайного зняття її з репертуару. Проте я особисто твердо переконаний, що Бабарихам у цьому не пощастить, і Кузька, мабуть, напише ще не одну таку п'єску, висміюючи залишки старого, побитого побуту. У передпокої дітей зустрів лікар.

— На жаль, я не можу дозволити цього побачення, — коротко сказав він. — Вашому товаришеві дуже погано. За півгодини ми чекаємо літака, який забере Євгена.

— Куди? Куди? — в один голос стурбовано скрикнули діти.

— До міста. В інститут. Ми вжили всіх заходів, проте життя хлопця в небезпеці. Але ви не журіться. В спеціальному інституті в' місті його врятують.

У хлоп'ят опустились руки.

— А ми... ми йому ляльковий театр привезли, — сумно вимовила Наталя. І такими самотніми, такими пригніченими відчули себе вони.

— Бідний Євгешка... Бідний боягуз, — стиха проказала Олеся.

— Він тепер не боягуз, Олесю, — відповів Василь. — Він справжній піонер...

— "Справжній піонер", — повторили Павлик і Кузька. Але стільки суму було в їхніх очах і такі засмучені и тихі були їхні голоси, що лікар негайно втрутився в розмову:

— Еге-ге, — голосно сказав він, — ми, здається, зовсім зажурились? Носи повісили? Це нікуди не годиться. Євгенові погано, але це не значить, що становище його безнадійне.

— А нащо… нащо ж тоді викликали літака? — зірвалося з губів у Павлика.

— А тому й викликали, що хлопця можна врятувати. І врятують. Живий залишиться ваш товариш. Ого-го, в інституті не таких рятували! Повернеться хлопчина здоровісінький…

Від цих слів стало всім веселіше. І справді, навіщо ж би й літака викликати, коли немає надії на порятунок?

— Ну, що ж тепер? Їхати додому? — спитала Наталя.

— Їхати, друзі. Але спочатку ми поїдемо на аеродром. Розумієте?

Всі підтримали цю думку піонервожатого. Який хороший Василь! Ну, звичайно ж, звичайно, на аеродром!

* * *

Срібний птах приземлився і, пробігши трохи рівним полем, зупинився. Піонери бачили, як з кабіни літака вийшло двоє. Один був у шкіряному шоломі пілота, другий — у білому халаті санітара. До літака під'їхало авто. З нього вийшло двоє, теж у білих халатах. Вони широко відчинили дверцята санітарного автомобіля з великим червоним хрестом. З автомобіля висунулись ноші. На них лежала, вкрита білим простирадлом, маленька постать.

— Євгеша… Дивіться, Євгеша… — зашепотіла Наталя.

Хлоп'ята мовчали. Їхні обличчя були суворі, дитячі губи міцно стиснуті. Здалека побачили піонери сполотніле обличчя свого товариша. Двоє санітарів обережно несли його на ношах до літака. Вони здали хворого, зачинились дверцята кабіни. Заревів пропелер. Авто швидко від'їхало. Тоді літак рушив з місця. М'яко похитуючись з боку на бік, він

побіг полем і непомітно відірвався од землі. Зробивши коло над аеродромом, аероплан почав набирати висоту.

Хлопчики й дівчатка стояли нерухомо, піднявши вгору голови. Літак поволі зникав з очей.

— Прощай, Євгешо! — зненацька тихо проказав Павлик.

Він сказав це так тихо, що тільки Олеся, яка стояла поруч, почула його слова. Сказав і відвернувся, щоб сховати своє обличчя. Тоді Олеся високо підняла руку з білою хустинкою і гукнула:

— Прощай, Євгешо! Прощай, піонере! Видужуй і повертайся!

Вона махала хустиною, білою хустиною з синьою мережкою, наче Євгешка міг побачити цей прощальний привіт. І тоді всі піонери голосно загукали, замахали руками вслід далекій сріблястій птиці, яка понесла їхнього товариша.